The Greek Review of Social Research

Vol 1 (1969)

1

Kavala:Une ville industrielle de Grèce du Nord

Pierre-Yves Pechoux

doi: [10.12681/grsr.520](https://doi.org/10.12681/grsr.520)

Copyright © 1969, Pierre-Yves Pechoux

This work is licensed under a [Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/).

To cite this article:

Pechoux, P.-Y. (1969). Kavala:Une ville industrielle de Grèce du Nord. *The Greek Review of Social Research*, 1, 8–21.
<https://doi.org/10.12681/grsr.520>

μία
βιομηχανική πόλις
τῆς Βορείου Ἑλλάδος:
ἡ Καβάλα

ὑπό
Pierre-Yves Pécoux

Εἰς τὸν ταξιδεύοντα ἀπὸ Μακεδονίας πρὸς Θράκην, διὰ τῆς διαδρομῆς τῆς ἀρχαίας Ἑγνατίας ὁδοῦ, ἡ ἄφιξις εἰς Καβάλαν ἐπαναφέρει τὴν εἰκόνα τοῦ *μεσογειακοῦ τοπίου*, μὲ τὰ συνήθη του χαρακτηριστικά: μετὰ ἀπὸ τὰς μεγάλας βαλκανικὰς πεδιάδας τῶν Σερρῶν καὶ τῆς Δράμας, ἡ διέξοδος πρὸς τὴν θάλασσαν συνοδεύεται ἀπὸ τὴν ἐμφάνισιν ἐλαιοδένδρων. Μετὰ τὴν Καβάλαν, πρὶν φθάσῃ εἰς τοὺς ἐκτεταμένους χαλκιδεῖς πρόποδας (τὰ *τζεμπάλια*) τῶν βουνῶν τῆς Ξάνθης, ὁ ταξιδιώτης πρέπει νὰ διασχίσῃ, ἐπὶ τινα χιλιόμετρα, παραλιακὴν ζώνην (*riviera*), εἰς τὴν ὁποίαν καταλήγουν μικραὶ πεδιάδες ἐκ τῆς ἐνδοχώρας.

Ἡ πόλις τῆς Καβάλας ἐμφανίζει ὠρισμένα ἐκ τῶν ἰδιαζόντων εἰς τὰ *ἀστικά τοπία* τῆς Μεσογείου χαρακτηριστικῶν.¹ Εἰς ἀκρωτήριον τὸ ὁποῖον ὀρθοῦται πρὸ τῆς ἀποτόμου ἀκτῆς ὑπάρχει τὸ παλαιὸν φρούριον τῆς πόλεως καὶ τὰ ὑπολείμματα τῆς ἀστικῆς καὶ θρησκευτικῆς ζωῆς κατὰ τὴν Τουρκοκρατίαν: μικραὶ οἰκίαι συνωθοῦνται ἀτάκτως κατὰ μῆκος ἐλικοειδῶν δρομίσκων καὶ λιθοστρώτων κλιμάκων. Ἡ παλαιὰ αὕτη συνοικία δεσπόζει τοῦ λιμένος, ὁ ὁποῖος εἶναι ἀνοικτὸς πρὸς τὴν δυτικὴν του πλευράν. Πλησίον τοῦ λιμένος ἔχουν ἀναπτυχθῆ αἱ ἐμπορικαὶ συνοικίαι, ἐγκατεστάθησαν αἱ διοικητικαὶ ὑπηρεσίαι καὶ ἐκτίσθησαν τὰ σκυθρωπὰ κτίρια τῶν καπναποθηκῶν, ἂφ' ὧν, κατὰ τὸ τέλος τοῦ παρελθόντος αἰῶνος, ἀνέκυψε ζήτημα χώρου εἰς τὴν παλαιὰν πόλιν, ἡ ὁποία δὲν ἠδύνατο πλέον νὰ συγκρατήσῃ τὰς ἔως τότε στεγάζομένας εἰς αὐτὴν δραστηριότητας. Ἡ μετακίνησις αὕτη τῶν πλέον ζωτικῶν ἀστικῶν λειτουργιῶν ἐπιβεβαιοῦται καὶ διὰ τῆς προσφάτου κατασκευῆς τοῦ σταθμοῦ ὁδικῶν συγκοινωνιῶν παρὰ τὰς δυτικὰς ἀποβάθρας τοῦ λιμένος.

Ἡ καλὴ ἐποχὴ τοῦ καπνοῦ καὶ οἱ βαλκανικοὶ πόλεμοι μὲ τοὺς πρόσφυγας καὶ τὴν ἀνταλλαγὴν πληθυσμῶν, ἡ ὁποία ἐρρυθμίσθη διὰ τῆς συνθήκης τῆς Λωζάννης, συνέτειναν εἰς τὴν αὐξήσιν τοῦ πληθυσμοῦ καὶ τὴν ἀνάπτυξιν τῆς πόλεως, ἡ ὁποία ἐπεξετάθη ἐκατέρωθεν τοῦ ἐπὶ τῆς βραχέως ἀκτῆς ἀρχικοῦ κέντρου τῆς. Δυτικῶς, ἡ Καβάλα καταλαμβάνει τὸ κατώτερον ἡμισυ ἀμφιθεάτρου, εὐρὺς ἀνοικτοῦ πρὸς νότον, τοῦ ὁποίου ὄλαι αἱ κατωφέρειαι συγκλίνουν πρὸς τὸν λιμένα. Ἀνατολικῶς, ἡ πόλις περιβάλλεται ὑπὸ σειρᾷ χαραδρῶν: τὸ σχέδιον τῆς πόλεως εἰς τὸ σημεῖον αὐτὸ δὲν ἔχει τὴν ἀπλότητα τοῦ δυτικοῦ ἡμίσους· ἐξ ἄλλου, καὶ ἐκτὸς ἐξαίρεσεων (δύο καπναποθῆκαι εἰς τὴν ἀνατολικὴν εἰσοδὸν τῆς πόλεως καὶ μικρὰ ναυπηγεῖα ξυλίνων πλοίων εἰς τὸν

1. Ἡ παρῶσα μελέτη κατηρτίσθη ἐντὸς τῶν πλαισίων τοῦ «Προγράμματος Ἑρευνῶν διὰ τὴν Βόρειον Ἑλλάδα», τὸ ὁποῖον εἶχεν ὑποβληθῇ, κατὰ τὸν μῆνα Νοέμβριον τοῦ ἔτους 1965, πρὸς ἔγκρισιν εἰς τὸ Ἐθνικὸν Κέντρον Κοινωνικῶν Ἑρευνῶν ὑπὸ τῶν Γάλλων συνεργατῶν τοῦ Κέντρου B. Kayser, Καθηγητοῦ εἰς τὸ Πανεπιστήμιον τῆς Τουλούζης, καὶ P.-Y. Pécoux. Ἡ ἔρευνα διεξήχθη εἰς τὴν Καβάλαν, κυρίως κατὰ τοὺς μῆνας Δεκέμβριον 1965 καὶ Ἰανουάριον 1966.

αύχένα στενού ὄρμου), οὔτε τὸ ἐμπόριον, οὔτε αἱ βιομηχανικαὶ δραστηριότητες ἡδυνήθησαν νὰ εὑρουν εἰς τὴν πλευρὰν αὐτὴν τῆς πόλεως τὰς διευκολύνσεις αἱ ὁποῖαι παρέχονται ἀφθονώτερον εἰς τὸ δυτικὸν τμήμα τῆς.

ἡ πόλις τῆς Καβάλας

Μὲ πληθυσμὸν 45.000 κατοίκων, ἡ Καβάλα κατεῖχε κατὰ τὴν ἀπογραφὴν τοῦ 1961 τὴν ἐβδόμην θέσιν μεταξύ τῶν ἐλληνικῶν πόλεων, τὴν δευτέραν δὲ θέσιν, μετὰ τὴν Θεσσαλονίκην, μεταξύ τῶν πόλεων τῆς Βορείου Ἑλλάδος. Σήμερον ὅμως προηγεῖται ἡ πόλις τῶν Σερρῶν, τῆς ὁποίας τὸ ποσοστὸν ἀυξήσεως πληθυσμοῦ ἦτο ὑψηλότερον κατὰ τὴν δεκαετίαν 1951-1961: 9%, ἔναντι 5,7% τῆς Καβάλας. Ἡ σχετικὴ αὐτὴ μείωσις τοῦ πληθυσμοῦ τῆς Καβάλας φαίνεται νὰ ἀποτελῇ συνέχειαν μιᾶς μακροχρονίου ἐξελίξεως: μετὰ ἀπὸ μίαν ἀπότομον αὐξήσιν, ὀφειλομένην εἰς τὴν συρροὴν Ἑλλήνων προσφύγων ἐκ τῶν τουρκικῶν ἐδαφῶν, ὁ πληθυσμὸς τῆς Καβάλας ᾗδῃ τῆς βραδύτατα. Ἀλλὰ κυρίως ἡ σύγκρισις μεταξύ φυσικῆς αὐξήσεως τοῦ πληθυσμοῦ καὶ ἀριθμητικῆς μεταβολῆς τοῦ ἐμφανίζει διὰ τὴν Καβάλαν ἀνηντικὸν μεταναστευτικὸν ὑπόλοιπον: -2,7%, ἐνθ' εἰς τὰς Σέρρας παρμένει θετικόν: +0,58% (1951-1961).

Αὐξήσις τοῦ πληθυσμοῦ τῆς Καβάλας

Ἀπογραφή	Ἀπογραφαίς πληθυσμὸς	Ποσοστὸν αὐξήσεως
1920	22.645	
1928	49.980	+ 120,7 %
1940	49.667	— 0,6 %
1951	42.102	— 15,2 %
1961	44.517	+ 5,7 %

Ἡ Καβάλα, ἡ ὁποία δυσκόλως συγκρατεῖ τοὺς κατοίκους τῆς, φαίνεται ἐν τούτοις νὰ κατέχῃ σταθερὰν θέσιν εἰς τὴν περιοχὴν τῆς.

Ἡ περιφέρεια ἐκ τῆς ὁποίας συνήθως προμηθεύεται ἡ πόλις τὸ ἐργατικὸν δυναμικόν¹ ὑπογραμμίζει τὸ μέγεθος τῆς τακτικῆς πελατείας τῶν ἐμπόρων τῆς: ἀντιστοιχεῖ εἰς τὴν ἄμεσον ζώνην ἐπιρροῆς τῆς πόλεως, ἡ ὁποία ἐκτείνεται ἐκ δυσμῶν πρὸς ἀνατολάς, ἐκ τοῦ ποταμοκόλπου τοῦ Στρυμῶνος μέχρι τοῦ δέλτα τοῦ Νέστου, εἰς τὰ χωρία τῶν νοτίων κλιτύων τοῦ Παγγαίου καὶ τῆς ὁροσειρᾶς τῆς Ροδόπης· περιλαμβάνει τὴν νοτίαν κατάληξιν τῆς λεκάνης τῆς Δράμας, ἀπὸ τῶν Φιλίππων, καὶ τέλος τὴν νήσον Θάσον. Ὁ λόκληρος ἡ ζώνη αὐτὴ ἐξυπηρετεῖται διὰ τῶν λεωφορειακῶν γραμμῶν αἱ ὁποῖαι ἐκκινοῦν ἐκ τῆς πό-

λεως. Ὁ συναγωνισμὸς ἐκ τῶν γειτονικῶν κέντρων τῆς ἐνδοχώρας, Δράμας καὶ Σερρῶν, καθὼς καὶ ἡ διάταξις, ἐκ δυσμῶν πρὸς ἀνατολάς, τῶν κυρίων ὁδῶν ἐπικοινωνίας, θέτει σαφεῆς ὅριον εἰς τὴν ἄμεσον ἐπιρροὴν τῆς Καβάλας· ἀλλὰ πρὸς τὸ πέλαιος ἡ ἐπιρροὴ αὐτὴ ἐξικινεῖται ἀνομοιομόρφως μέχρι τῶν χωρίων τοῦ λαίμου τῆς χερσονήσου τοῦ Ἀθῶ καὶ ἐπίσης μέχρι τῶν νήσων Λήμνου καὶ Σαμοθράκης, ἀπὸ ὅπου κατὰγονται δεκάδες τινὲς μισθωτῶν τῆς Καβάλας.

Ἡ πόλις διαδραματίζει, ἐξ ἄλλου, κάποιον ρόλον ἐντὸς τῶν ἑξ νομῶν τῆς ἀνατολικῆς Μακεδονίας (Δράμας, Καβάλας, Σερρῶν) καὶ τῆς Θράκης (Έβρου, Ροδόπης, Ξάνθης), διότι αὐτοὶ ὑπάρχοντι εἰς τὴν δικαιοδοσίαν ὀρισμένων περιφερειακῶν διοικητικῶν ὑπηρεσιῶν τῶν ὁποίων ἡ ἔδρα εὐρίσκεται εἰς Καβάλαν· ἀλλὰ εἰς τὸ σημεῖον αὐτὸ αἱ λειτουργίαι τῆς Καβάλας δὲν εἶναι πλήρεις οὔτε ἀποκλειστικαί, καθ' ὅσον ἡ Κομοτηνὴ, ἡ Θεσσαλονίκη ἀλλὰ καὶ αἱ Ἀθήναι δύνανται νὰ ἐπεμβαίνουν, ἀναλόγως τῶν ἀρμοδιοτήτων των. Ἡ δραστηριότης μερικῶν ἐπιχειρήσεων μεταφορῶν καὶ ἀρκετῶν χονδρεμπόρων, πρακτόρων ἀσφαλιστικῶν ἐταιριῶν καὶ ἐμπορικῶν ἀντιπροσώπων, ἐγκατεστημένων εἰς Καβάλαν, ἔχει ἀσφαλῶς μεγαλυτέραν σημασίαν διὰ τὴν παγίωσιν τῆς ἐπιρροῆς τῆς πόλεως ἐντὸς τῶν ἐξ ἀναφερθέντων νομῶν, ὅπου οἱ ἐν λόγῳ ἐπιχειρηματίαι εἰσχωροῦν τακτικῶς καὶ ὅπου ἐν τούτοις συναντοῦν ἐντονον συναγωνισμὸν. Ἡ σκιαγραφηθεῖσα αὐτὴ διὰ ὀρισμένων τομεῖς ἐκτεταμένη ζώνη ἐπιρροῆς δὲν ἐπιτυγχάνει τελικῶς εἰμὴ τὴν ἀπομάκρυνσιν καὶ ἀπομόνωσιν ἐκ τῆς λοιπῆς Ἑλλάδος τῶν περιοχῶν αἱ ὁποῖαι ἐξυπηρετοῦνται ὑπὸ τῆς Καβάλας. Μετὰ τὰς Ἀθήνας, αἱ ὁποῖαι ἐλέγχουν τὸ σύνολον τῆς Χώρας καὶ ἀσκοῦν ἀποφασιστικὴν ἐπιρροὴν ὅσον ἀφορᾷ ἰδίως εἰς τὴν κίνησιν τῶν κεφαλαίων, καὶ μετὰ τὴν Θεσσαλονίκην, ἡ ὁποία εἶναι τοῦ λοιποῦ ἡ ἀδιαμφισβήτητος πρωτεύουσα τῆς ἐπαρχίας, ἂν καὶ αἱ λειτουργίαι τῆς παραμένουν ἀνεπαρκεῖς, ἡ Καβάλα πληροῖ προϋποθέσεις εὐρυτέρας καὶ περισσότερον ποικίλας ἀπὸ ὅτι τοπικά κέντρα ὅπως εἶναι ἡ Δράμα καὶ ἡ Ξάνθη. Εἶναι πιθανὸν ὅτι ἡ Καβάλα ὀφείλει τὸ πλεονέκτημα αὐτὸ ἐν μέρει εἰς τὰς βιομηχανικάς τῆς δραστηριότητας· ἡ πόλις φαίνεται ἐν πάσῃ περιπτώσει νὰ διαθέτῃ μηχανισμοὺς οἱ ὁποῖοι θὰ ἡδύναντο νὰ συμβάλουν εἰς τὴν διευρύνσιν τοῦ ρόλου τῆς, ἐὰν ἡ ἐθνικὴ ὁδοδομὴ ἐπρόκειτο νὰ διαφοροποιηθῇ καὶ νὰ κατανεμηθῇ ἰσορρόπως, εἰς μίαν χώραν ὅπου σήμερον εἶναι δύσκολον νὰ βεβαιώσῃ κανεὶς τὴν ὑπαρξὴν ἀντικυτῶ δικτύου, ἔστω ὑποτυπώδους καὶ μετρίως ἱεραρχημένου.

Εἰς τὸ θέμα αὐτὸ ἡ Καβάλα συμμερίζεται τὴν τύχην τῶν περισσotέρων ἐπαρχιακῶν πόλεων τῆς Ἑλλάδος: κατὰ τὸ ἔτος 1961, ὁ τομεὺς τῆς προσφορᾶς ὑπηρεσιῶν (διοικήσις καὶ ἐμπόριον) περιλάμβανε μόνον τὰ 20% τοῦ ἐνεργοῦ πληθυσμοῦ, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον ἀντιστοιχεῖ πρὸς τὸν μέσον ὅρον τοῦ συνό-

1. Παράβαλε Β. Kayser, P.-Y. Réchoux, M. Sivignon, *Exode rural et attraction urbaine dans la Grèce d'aujourd'hui* (ὕπο ἐκδόσιν).

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ ΤΗΣ ΠΟΛΕΩΣ ΚΑΒΑΛΑΣ

(1) οἰκοδομημένη περιοχή (2) ἀραιῶς οἰκοδομημένη περιοχή (3) ἡ παλαιὰ πόλις (4) προσφυγικοὶ συνοικισμοὶ μὲ κανονικὴν ρυμοτομίαν (5) ἐμπορικὴ συνοικία (6) νέον διοικητικὸν κέντρον καὶ σταθμὸς ὁδικῶν συγκοινωνιῶν (7) κύριαι ὁδοί (8) περιοχή ἐπεξεργασίας καπνοῦ (9) μεμονωμένα καπνεργοστάσια (Σ) θέσεις προβλεπομένης ἰχθυόσκαλας (Π) κεντρικὴ πλατεία (Α) ἀγορὰ (Ν) ἐργαστήρια ἐπισκευῆς ξυλίνων πλοίων

λου τῶν ἐπαρχιακῶν πόλεων. Καὶ δὲν ἀρκεῖ νὰ ἐπικαλεσθῶμεν τὰ δυσάρεστα ἀποτελέσματα τοῦ συγκεντρωτισμοῦ τῶν Ἀθηνῶν, διὰ νὰ ἐξηγήσωμεν τὴν στασιμότητα τοῦ πληθυσμοῦ τῆς Καβάλας. Διότι πολὺλαι συγκεκριμέναι ἐνδείξεις μαρτυροῦν, παραλλήλως πρὸς τὴν σχετικὴν κάμψιν τῆς πόλεως, τὴν ὑπαρξίν εἰς τοὺς κόλπους τῆς μεγάλων κοινωνικῶν ἀνισοτήτων. Ἡ Καβάλα δὲν ἐπηρέασθη ἐκ τῆς μεγάλης ἀναπτύξεως εἰς τὴν κατασκευὴν ἰδιωτικῶν ἀκινήτων, ἢ ὅποια ἤρχισε νὰ μεταβάλλῃ τὴν ὄψιν πολλῶν ἐλληνικῶν πόλεων (Θεσσαλονίκη, Πάτραι, Λάρισα, κτλ.): κατὰ τὴν διάρκειαν τῶν πέντε ἢ ἕξ τελευταίων ἐτῶν, τὰ οἰκόπεδα ἀνετιμήθησαν, καὶ μέχρις ἂνω τῶν 50% πλησίον τῆς θαλάσσης, εἰς τὸ ζωτικὸν κέντρον τῆς πόλεως· ἀλλὰ ἀπὸ τῆς ἀποπερατώσεως, κατὰ τὰς παραμονάς τοῦ 1940, τῶν συνοικιῶν διὰ τὴν ἐγκατάστασιν τῶν προσφύγων ἐκ τοῦ Εὐξείνου Πόντου καὶ τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, αἱ μόναι σημαντικαὶ οἰκοδομαὶ ἐντὸς

τῆς πόλεως ὑπῆρξαν, πλην τῶν δι' ἐμπορικὴν ἢ βιομηχανικὴν χρῆσιν, αἱ προοριζόμεναι διὰ τὴν διοίκησιν ἢ τὴν παροχὴν ὑπηρεσιῶν (χωροφυλακὴ, κοινωνικαὶ ἀσφαλίσεις, σταθμὸς ὁδικῶν συγκοινωνιῶν, ξενοδοχεῖα, μουσεῖον, κτλ.), τῶν ὁποίων ἡ ἀνέγερσις μετέβαλε κατὰ πολὺ τὴν ὄψιν τῆς πλησίον τοῦ λιμένος περιοχῆς. Ἡ ἐμφάνισις πολυκατοικιῶν εἶναι πρόσφατος καὶ διακριτικὴ. Ἀντιθέτως, ἐνῶ αἱ τιμαὶ τῶν ἐνοικίων εἶναι περισσότερον ἐλαστικά ἀπὸ ὅσον ἄλλοτε, πολλαὶ πολυτελεῖς ἐπαύλεις μένουσιν ἀνενοικίαστοι καὶ ὠρισμένοι αἰθουσαι κινηματογράφου ἔχουν κλείσει. Ἡ κατανομή τοῦ ἐμπορικοῦ ἐξοπλισμοῦ ἀποκαλύπτει τὴν ὑπαρξίν ἄλλων ἀσθενῶν σημείων. Ἡ ἐμπορικὴ συνοικία περιορίζεται σαφῶς εἰς τὴν πλησίον τοῦ λιμένος περιοχὴν, περὶ τῆς κεντρικῆς πλατείας. Μεταξὺ τῆς πλατείας αὐτῆς καὶ τῶν προσβάσεων πρὸς τὰς παλαιὰς συνοικίας τῆς ἀκροπόλεως ὑπάρχουν, κατὰ τὸ σύστημα τῆς παλαιᾶς ἀγο-

ρᾶς (παζάρι), μικρά καταστήματα, τὸ ἐν κατόπιν τοῦ ἄλλου, μὲ εἶδη διατροφῆς, χονδρικῆς καὶ λιανικῆς πωλήσεως, καὶ ἐπιδιορθωτήρια: ἡ ὁδὸς καταντᾷ, ἀπὸ βήματος εἰς βῆμα, ἐργαστήριον, κρεοπωλεῖον, καπηλεῖον καὶ πλημμυρίζει ἀπὸ φορητὰ τῶν χονδρεμπόρων καὶ τὴν κίνησιν τῆς ἰχθυοαγορᾶς. Εἰς τὴν ἄλλην πλευρὰν τῆς πλατείας ἀρχίζει ἡ κεντρικὴ ὁδός, ἡ ὁποία συγκεντρώνει τὰ περισσότερα ἐμπορικὰ καταστήματα ἀγαθῶν διαρκoῦς καταναλώσεως καὶ εἰδῶν πολυτελείας: ἐπιπλα, οἰκιακὰ ἢ ηλεκτρικὰ εἶδη, ἐνδύματα, κοσμήματα. Ἐγκαταλείποντες τὴν κεντρικὴν πλατεῖαν καὶ ἀνερχόμενοι ὑψηλότερον, διασχίζομεν τελικῶς σειρὰν παραπηγμάτων συναρμολογημένων ἀπὸ τεμάχια ξυλίνων καὶ μεταλλικῶν κιβωτίων: πολὺ μικρὰ παραπήγματα ὑποδηματοποιῶν, ραπτῶν, κουρέων, ἰδιοκτητῶν καπηλειῶν, διαφόρων ἐπιδιορθωτῶν, τὸ ἐν παραπλεύρως τοῦ ἄλλου, χωρὶς τάξιν, μὲ μίαν προσωρινότητα ἡ ὁποία φαίνεται νὰ διαϊωνίζεται ἀπὸ τῆς μεγάλης καταστροφῆς τοῦ 1922· πλησίον τῆς, ἡ μικρὰ αὐτὴ συνοικία τεχνιτῶν συγκεντρώνει τὴν δραστηριότητα παλαιοπωλῶν: ρακοσυλλέκται καὶ ἔμποροι παλαιῶν σιδηρικῶν ἐνθυμίζον παλαιὰς συνοικίας αἱ ὁποῖαι ἀπαντῶνται εἰς πολλὰς ἄλλας πόλεις τῶν παραλίων τοῦ Αἰγαίου Πελάγους: Σμύρνη, Πειραιεύς... Πέραν αὐτοῦ τοῦ σημείου ὁ ἐμπορικὸς ἐξοπλισμὸς ἐλαττοῦται ἐμφανῶς, ἀναλόγως πρὸς τὴν δυνατότητα καταναλώσεως τῶν ἀποκέντρων συνοικιών: σποραδικὰ καπηλεῖα, μερικὰ παντοπωλεῖα, ἀντιπροσωπία ὕδαριου, τέλος ἐλάχιστοι βιοτέχναι μὲ πενιχρὸν ἐξοπλισμόν. Πρόκειται διὰ τὰς συνοικίας τὰς ὁποίας ἐπισκέπτονται μερικὸι γυρολόγοι καὶ ἐλάχιστοι πλανόδιοι ἔμποροι, ὡς συμβαίνει εἰς τὰ χωρία: μὲ δύο κιβώτια εἰς τὴν ράχιν δυνὸν πωλοῦνται ἀπὸ οἰκίας εἰς οἰκίαν κλωστὰί, κομβία, θρησκευτικὰ εἰκόνες.

Ἡ εἰκὼν μὴς δυσπροσείτου διὰ τοὺς πλείστους ἀφθονίας, ἡ ὁποία προβάλλει ἐνώπιόν μας κατὰ τὸν βραδινὸν περίπατον εἰς τὴν κεντρικὴν πλατεῖαν, μεταβάλλεται, μετ' ὀλίγας ἑκατοντάδας μέτρων, εἰς εἰκόνα καθημερινῆς πενίας.

ὁ καπνὸς

Αἱ ἀνισότητες καὶ αἱ τάσεις, τὰς ὁποίας μαρτυροῦν αἱ βασικαὶ αὐταὶ ἀντιθέσεις, ἐμφανίζονται ἐντόνως αἰσθητῇ. Ὁφείλονται εἰς τὰς δραστηριότητας τῆς πόλεως καὶ εἰς τὰς συνθηκὰς τῆς ἀγορᾶς ἐργασίας, τὰς ὁποίας προσδιορίζει βιομηχανικὴ δομὴ κυριαρχομένη ὑπὸ τῶν ἐπιχειρήσεων ἐπεξεργασίας τοῦ καπνοῦ εἰς φύλλα. Καθ' ὃν χρόνον τὰ 45% περίπου τοῦ δηλωθέντος ἐνεργοῦ πληθυσμοῦ (ἀπογραφή 1961) ἐξαρτῶνται ἐκ τῆς μεταποίησης, τὰ 2/3 περίπου τῆς βιομηχανικῆς ἀπασχολήσεως καλύπτονται ὑπὸ τῆς πρώτης ἐπεξεργασίας τοῦ καπνοῦ (βλέπε πίνακας σελίδος 13). Ἡ γεωργικὴ ἐξειδικεύσις τῆς ἐνδοχώρας τῆς

Καβάλας ἀναγκάζει τὴν πόλιν νὰ περιορίζεται εἰς ἐποχικὰς βιομηχανικὰς δραστηριότητας· διότι ὁ καπνός, τὸσον εἰς τὸ στάδιον τῆς καλλιέργειας ὅσον καὶ εἰς τὸ στάδιον τῆς ἐπεξεργασίας τῶν φύλλων πρὸς ἐμπορίαν, κινητοποιεῖ σημαντικὸν ἀριθμὸν ἐργατικῶν χειρῶν, τῶν ὁποίων ἡ ἀπασχόλησις ἐξασφαλίζεται διὰ βραχείας μόνον περιόδους αἰχμῆς.

Καὶ ἄλλαι βιομηχαναὶ εἶναι ἐποχικαί, ἐπιτείνουσαι οὕτω τὰς μηνιαίας διακυμάνσεις τοῦ ὄγκου ἀπασχολήσεως: μερικὰ ἐλαιοτριβεῖα καὶ ἐν ἐργαστάσιον διατηρήσεως ἰχθύων ἀπασχολοῦν, κατὰ τὴν περίοδον αἰχμῆς καὶ δι' ὀλίγας μόνον ἐβδομάδας, ὀλιγότερα τῶν χιλίων ἀτόμων, κυρίως δὲ γυναῖκας. Οὕτω εἰς Καβάλαν ἡ βιομηχανικὴ ἐργασία ἀποτελεῖ γεγονός ἐκτακτόν. Δὲν εἶναι συνηθὴ καὶ ὁ ρυθμὸς τῆς καθορίζεται κατὰ μέγαν βαθμὸν ἐκ τῆς ἐποχικότητος τοῦ καπνοῦ. Οὕτω ἡ πόλις γνωρίζει ἀπὸ μακροῦ μίαν διαρκὴ ἀνεργίαν, ἡ ὁποία λαμβάνει σπανίως διὰ τὴν Ἑλλάδα διαστάσεις. Ἀπὸ ἐποχικῆ, ἡ ἀνεργία τείνει νὰ ἐπεκταθῇ καὶ νὰ καταστῇ διαρθρωτικὴ, λόγῳ τῶν προσφάτων μεταβολῶν αἱ ὁποῖαι ἐπραγματοποιήθησαν εἰς τὴν ὁργάνωσιν τῶν βιομηχανιῶν καπνοῦ.

Αἱ μεταβολαὶ αὐταὶ ἔχουν διττὴν προέλευσιν. Ἐν πρώτοις, ἀριθμὸς καταστημάτων μετεφέρθη εἰς Θεσσαλονίκην, ἀκολουθῶν ἐν ρεῖμα τὸ ὁποῖον ἐκφράζει τάσιν πρὸς συγκέντρωσιν τῶν ἐνδιαφερομένων ἐπιχειρήσεων, προσπάθειαν ἀναδιοργανώσεως τῶν καὶ καλυτέραν προσαρμογὴν εἰς τὰς νέας συνθήκας τῆς ἀγορᾶς. Διότι ἡ διεθνὴς τιμὴ τῶν ἀνατολικῶν καπνῶν, ὡς τὰ καλλιεργούμενα εἰς ἀνατολικὴν Μακεδονίαν καὶ Θράκην, πῖπτει, ἐνθ' αὐξάνει ἡ ζήτησις καπνῶν φαιοῦ χρώματος, τύπου Burley, τὰ ὁποῖα καλλιεργοῦνται εἰς δυτικὴν Μακεδονίαν. Εὐρισκομένη μεταξὺ τῶν δύο αὐτῶν ζωνῶν προμηθείας, ἡ Θεσσαλονικὴ προσφέρει εἰς τοὺς ἐμπόρους καταργασίας καπνοῦ περιθώρια διαπραγματεύσεως εὐρύτερα τῆς Καβάλας, τῆς ὁποίας αἱ θέσεις μειονεκτοῦν σοβαρὰς. Μεταξὺ τῶν ἐτῶν 1961 καὶ 1965, ἡ μεταφορά εἰς Θεσσαλονικὴν ἡμισεῖς δωδεκάδος ἐπιχειρήσεων, αἱ ὁποῖαι εἶχον τὴν ἑδρὰν τῶν ἑν κατὰστημα εἰς Καβάλαν, ἡλάττωσε κατὰ 4.000 τόννους περίπου τὸν ὄγκον καταργασίας καπνοῦ εἰς τὴν πόλιν τῆς Καβάλας. Ἡ ἐξέλιξις αὐτὴ τείνει νὰ καταστήσῃ τὴν Θεσσαλονικὴν τὸν κυριώτερον τόπον ἐπεξεργασίας καὶ ἐμπορίας τοῦ καπνοῦ εἰς φύλλα: ἀπὸ τοῦ 1955 μέχρι καὶ τοῦ 1965,¹ τὸ βάρος τοῦ καπνοῦ τὸν ὁποῖον ἐπεξεργάσθη ἡ Θεσσαλονικὴ ἐφθασεν ἐκ τῶν 10.000 τόννων εἰς τοὺς 40.000 τόννους, ἐνθ' εἰς τὴν Καβάλαν κατῆλθεν ἐκ τῶν 15.000 τόννων εἰς τοὺς 12.000 τόννους. Ὁ Βόλος, τὸ Ἀγρίνιον, τὸ Ναύπλιον, τὰ ἄλλα κέντρα ἐπεξεργασίας καπνοῦ, ὑπολείπονται σημαντικῶς. Ἀλλὰ εἶναι ἐνδιαφέρουσα καὶ ἀνησυχητικὴ συγχρόνως ἡ διαπίστωσις ὅτι εἰς ἀνατολικὴν Μακεδονίαν καὶ Θράκην αἱ πόλεις Δράμα καὶ Ξάνθη, ἐκ τῶν ὁποίων

1. Δὲν περιλαμβάνεται ἡ συγκομιδὴ τοῦ ἔτους 1966, ἡ ὁποία ἦτο ἀσήμαντος.

ΑΝΕΡΓΟΙ ΕΓΓΕΓΡΑΜΜΕΝΟΙ ΕΙΣ ΤΟ ΓΡΑΦΕΙΟΝ ΕΥΡΕΣΕΩΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ ΚΑΒΑΛΑΣ

ἡ τελευταία ὑπῆρξε πρωτεύουσα τῶν ἀνατολικῶν κα-
πνῶν, ἔχουν ἤδη σχεδὸν ἐξ ὀλοκλήρου ἀπογυμνωθῇ
ἐκ τῶν ἐν λόγῳ καταστημάτων ἐπεξεργασίας καπνοῦ,
ἐπ' ὠφελείᾳ τῆς Θεσσαλονίκης. Μήπως πρόκειται
καὶ ἡ Καβάλα νὰ ἔξῃ τὴν αὐτὴν τύχην; Εἶναι δύσκο-
λον νὰ ἀπαντήσωμεν εἰς τοιαύτην ἐρώτησιν· διότι,
ἐὰν ἡ τάσις πρὸς συγκεντρωτισμὸν ἐπ' ὠφελείᾳ τῆς
Θεσσαλονίκης αὐξάνῃ τὴν οἰκονομικὴν τῆς ἰσχύ-
ν καὶ συντείνῃ εἰς τὴν δημιουργίαν δυσχερειῶν διὰ
τὰς ἀσθενεστάτας ἐπιχειρήσεις τῆς Καβάλας, διαπι-
στῶνομεν ἐν τούτοις ὅτι τινὲς ἐκ τῶν τελευταίων αὐ-
τῶν ἐπωφελοῦνται τῶν τεχνικῶν πλεονεκτημάτων τὰ
ὅποια παρέχει εἰς αὐτάς ἡ γειτνίασις μετὰ τῶν περιο-

χῶν παραγωγῆς, προβαίνουν δὲ εἰς νέας ἐπενδύσεις,
οἰκοδομοῦσαι κυρίως συγχρονισμένας ἀποθήκας.
Ἐν τῷ μεταξύ, ἐπιχειρήσεις ἐκ τῶν πλέον δυναμικῶν
τῆς Καβάλας ἐπιδιώκουν νὰ ἐπωφεληθοῦν τῶν πλεο-
νεκτημάτων τὰ ὁποῖα προσφέρονται ἐξ ἀμφοτέρων
τῶν περιοχῶν, δημιουργοῦσαι νέας ἐγκαταστάσεις
εἰς Θεσσαλονίκην, χωρὶς νὰ ἐγκαταλείπουν τὰς πα-
λαιάς. Εἰς τὴν προκειμένην περίπτωσιν, αἱ τελευταῖ-
αι αὐταὶ προσεγγίζουν τὰς ἀγορὰς τὰς ὁποίας ἔχουν
ἤδη κατακτήσει εἰς τὴν δυτικὴν Μακεδονίαν κατὰ
τὰ τελευταῖα ἔτη. Ἀλλὰ αὐτὸ ἐπίσης θὰ μείωσῃ τὸν
ὄγκον τῶν μισθῶν τοὺς ὁποίους διέθετον αἱ ἐπιχειρή-
σεις αὐταὶ εἰς Καβάλαν διὰ τὴν προεπεξεργασίαν τῶν

καπνών τὰ ὁποῖα ἠγοράσθησαν εἰς Κατερίνην ἢ Θεσσαλίαν. Πολλαὶ μετακινήσεις, ἐκ τῶν ὁποίων μερικαὶ ἀφοροῦν μόνον εἰς τὰ πρὸς ἐπανεπένδυσιν κεφάλαια, πραγματοποιοῦνται καὶ εἰς ἄλλους κλάδους δραστηριότητος: ὀδικὰς μεταφοράς, ἔτοιμα ἐνδύματα, κτλ. Αἱ συνέπειαι τῶν προστίθενται εἰς τὰς προκαληθείσας ἐκ τῆς μείωσης τοῦ ὅγκου τῶν καπνῶν τὰ ὁποῖα ἐπεξεργάζεται ἡ Καβάλα.

Ἐξ ἄλλου, εἰς τὴν οἰκονομικὴν ἀνεργίαν, ἡ ὁποία ἐμφανίζεται ὡς ἀποτέλεσμα τῶν μετακινήσεων αὐτῶν, προστίθεται μία ἀνεργία τεχνολογικῆς αἰτίας. Ἡ ἀρχὴ τῆς εὐρίσκεται εἰς τὴν ἐκμηχάνισιν τῆς ἐργασίας τοῦ καπνοῦ: τὰ ἐργοστάσια καπνοῦ εἰς φύλλα ἀσχολοῦνται μόνον μετὰ τὴν διαλογὴν, κατὰ τὰς καὶ ἐπεξεργασίαν τοῦ συγκεντρωθέντος μετὰ τὴν παραγωγὴν καπνοῦ, πρὶν οὗτος μεταπωληθῇ εἰς τοὺς βιομηχανοὺς σιγαρέττων. Ἡ ἐμπορικὴ διαπραγματεύσις εἶναι ὑπόθεσις ὀλιγαριθμοῦ καὶ πεπειραμένου μονίμου προσωπικοῦ. Ἡ καλὴ διατήρησις τοῦ καπνοῦ, ἡ συντήρησις τῶν κυρίων ἀποθηκεύσεως καὶ ἐπεξεργασίας, ἡ μεταφορὰ τῶν δεμάτων κατὰ τὴν ἀναχώρησιν τῶν φορτίων τοῦ καπνοῦ, ἀπαιτοῦν συνεργεία ἐργατῶν, ἀνδρῶν κυρίως, μὲ μικρὰν εἰδικευσιν. Ἀλλὰ ἡ πρώτη ἐπεξεργασία τοῦ προϊόντος, πραγματο-

Κατανομὴ τοῦ ἐνεργοῦ πληθυσμοῦ τῆς Καβάλας κατὰ κλάδους δραστηριότητος (1961), συμφώνως πρὸς τὸν μονοηφίον κώδικα τῆς Ἑθνικῆς Στατιστικῆς Ὑπηρεσίας τῆς Ἑλλάδος

Κλάδοι δραστηριότητος	Σύνολον ἐνεργῶν	Ἀρρενες	Θήλειες
Γεωργία	927	768	159
Ὀρυχεία, μεταλλεῖα	51	50	1
Μεταποιήσις	9.133	3.510	5.623
Οἰκοδόμησις, δημόσια ἔργα	1.324	1.321	3
Ἡλεκτρισμός, ὕδωρ	173	166	7
Μεταφοραί, ἐπικοινωνίαι	1.357	1.316	41
Ἐμπόριον	2.419	2.136	283
Ὑπηρεσίαι	2.638	1.747	891
Μὴ ταξινομηθέντες «Νέου», ζητούντες ἐργασίαν διὰ πρώτην φοράν	149	118	31
Σύνολον*	19.185	11.518	7.667

Ποσοστὰ %

Γεωργία	4,8	6,7	2,1
Ὀρυχεία, μεταλλεῖα	0,3	0,4	—
Μεταποιήσις	47,6	30,5	73,3
Οἰκοδόμησις, δημόσια ἔργα	6,9	11,5	—
Ἡλεκτρισμός, ὕδωρ	0,9	1,4	—
Μεταφοραί, ἐπικοινωνίαι	7,0	11,4	0,5
Ἐμπόριον	12,6	18,5	3,7
Ὑπηρεσίαι	13,8	15,2	11,6
Μὴ ταξινομηθέντες «Νέου», ζητούντες ἐργασίαν διὰ πρώτην φοράν	0,8	1,0	0,4
Σύνολον*	100,0	100,0	100,0

* Δὲν περιλαμβάνονται τὰ μέλη τῶν συλλογικῶν συμβάσεων (607, ἐξ ὧν 459 ἄρρενες).

Κατανομὴ τοῦ ἐνεργοῦ πληθυσμοῦ τῆς Καβάλας κατ' ἐπάγγελμα (1961), συμφώνως πρὸς τὸν διηφίον κώδικα τῆς Ἑθνικῆς Στατιστικῆς Ὑπηρεσίας τῆς Ἑλλάδος

Ἐπάγγελα	Σύνολον	Ἀρρενες ἐξ ὧν ἀνεργοί	Θήλειες ἐξ ὧν ἀνεργοί
Ἐλευθέρια ἐπάγγελα	744	449	9 295 8
Ἀνώτερα στελέχη	215	199	3 16 0
Ὑπάλληλοι γραφείου	1.111	828	16 283 4
Ἐμποροὶ, ἐμποροῦ- πάλληλοι	2.000	1.793	68 207 9
Γεωργοί, ἀλιεῖς, κτλ.	948	773	135 175 38
Ἐργαζόμενοι εἰς ὀρυ- χεῖα καὶ λατομεῖα	48	46	5 2 0
Ἐργαζόμενοι εἰς μετα- φορὰς, ἐπικοινωνίας	996	974	80 22 3
Βιοτέχναι, ἐργάται, χειρωνακτες	10.979	5.348	1.744 5.631 4.785
(ἐξ ὧν καπνεργάται)	(6.590)	(1.410)	(1.005) (5.180) (4.689)
Ἄλλοι, στρατός, κτλ.	2.744	1.567	441 1.184 653
(ἐξ ὧν «Νέου», ζη- τούντες ἐργασίαν διὰ πρώτην φοράν)	(1.023)	(388)	(388) (635) (635)
Σύνολον*	19.762	11.977	2.501 7.815 5.531

Ποσοστὰ %

Ἐλευθέρια ἐπάγγελα	3,8	3,75	3,8
Ἀνώτερα στελέχη	1,1	1,7	0,2
Ὑπάλληλοι γραφείου	5,6	6,9	3,6
Ἐμποροὶ, ἐμποροῦπά- λληλοι	10,1	15,0	2,65
Γεωργοί, ἀλιεῖς, κτλ.	4,8	6,5	2,2
Ἐργαζόμενοι εἰς ὀρυχεῖα καὶ λατομεῖα	0,2	0,4	0,0
Ἐργαζόμενοι εἰς μεταφο- ρὰς καὶ ἐπικοινωνίας	5,0	8,1	0,3
Βιοτέχναι, ἐργάται, χειρωνακτες	55,6	14,65	72,05
Ἄλλοι, στρατός, κτλ.	13,8	13,1	15,15

* Περιλαμβάνονται τὰ μέλη τῶν συλλογικῶν συμβάσεων.

[Τὰ στοιχεῖα τῶν δύο αὐτῶν πινάκων δὲν εἶναι ἀμέσως συγκρίσιμα, διότι ὁ μονοηφίος Κώδιξ τῶν κλάδων οἰκονομικῆς δραστηριότητος καὶ ὁ διηφίος Κώδιξ τῶν ἀτομικῶν ἐπαγγελμάτων τῆς Ἑθνικῆς Στατιστικῆς Ὑπηρεσίας τῆς Ἑλλάδος δὲν ἀντιστοιχοῦν ἀκριβῶς: εἰς τὸν διηφίον κώδικα οἱ οἰκοδόμοι ἢ οἱ λιμενεργατοὶ, π.χ., ταξινομοῦνται εἰς τὴν αὐτὴν βασικὴν κατηγορίαν μετὰ τοὺς ἐργαζομένους εἰς τὴν βιομηχανίαν.]

πιοιμένη ἐπὶ τινὰς ἐβδομάδας καθ' ἑκάστον ἔτος, ἀνατίθεται εἰς πολλοὺς ἀνειδικετούς ἐποχικοὺς ἐργάτας, ὡς ἐπὶ τοῦ πλεῖστον γυναικας¹ ἡ ἀριθμητικὴ ὑπεροχὴ τῶν γυναικῶν εἰς τὸ στάδιον αὐτὸ τῆς βιομηχανικῆς ἐργασίας, ἐξ ἄλλου, καθίσταται ἐμφανεστέρα ἀπὸ τοῦ ἔτους 1963 καὶ ἐντεῦθεν, ὅτε κατηγορήθησαν αἱ διατάξεις αἱ ὁποῖαι ἐπροστάτεον τὴν ἀνδρικήν ἐργασίαν ἐκ τοῦ συναγωνισμοῦ τῶν γυναικῶν ἐργατικῶν χειρῶν, κατὰ παράδοσιν χαμηλότερον

1. Βλέπε σχετικῶς C. Roy, «Rôle et situation de la femme grecque. Éléments d'une étude sur Kavala», εἰς «Πρακτικὰ τοῦ Μεσογειακοῦ Κοινωνιολογικοῦ Συνεδρίου Ἀθηνῶν», Δεκέμβριος 1966, Ἀθήναι.

ΚΑΤΑΝΟΜΗ ΤΩΝ 33 ΚΑΤΑΣΤΗΜΑΤΩΝ ΕΠΕΞΕΡΓΑΣΙΑΣ ΦΥΛΛΩΝ ΚΑΠΝΟΥ ΕΙΣ ΚΑΒΑΛΑΝ
ΑΝΑΛΟΓΩΣ ΤΩΝ ΑΠΑΣΧΟΛΟΥΜΕΝΩΝ ΕΠΙ 2-4 ΚΑΙ 7-8 ΜΗΝΑΣ ΕΡΓΑΤΩΝ (1966)

ἀμειβομένων. Ὅλη ἡ ἐργασία, ἀπὸ τοῦ ἀνοίγματος τῶν μικρῶν δεμάτων καπνοῦ τῶν χωρικῶν μέχρι τοῦ πιεστηρίου καὶ τοῦ ζυγίσματος τῶν δεμάτων τοῦ καπνοῦ, ἐγένετο ἐπὶ ἔτι διὰ χειρός, φύλλον πρὸς φύλλον. Ἡ περίοδος τῆς ἐπεξεργασίας προσεῖλκε τότε τοὺς ἀγροτικούς ἐργάτας: πολλοὶ χωρικοὶ ἤρχοντο εἰς Καβάλαν ἐκ τῆς νήσου Θάσου, ἐπωφελοῦμεναι τῆς περιόδου αἰχμῆς εἰς τὴν ἐπεξεργασίαν τοῦ καπνοῦ, ἡ ὁποία συνέπιπτε μὲ νεκρὰν διὰ τὴν νήσον γεωργικὴν περίοδον, μεταξύ συγκομιδῆς τῶν ἐλαιῶν καὶ θερισμοῦ τῶν σιτηρῶν. Εἰς τὴν ἡπειρωτικὴν Ἑλλάδα, ἀντιθέτως, ἡ συγκομιδὴ τοῦ καπνοῦ πραγματοποιεῖται κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς ἐπεξεργασίας: αἱ ἀστικάι βιομηχανίαι δὲν δύνανται λοιπὸν νὰ ἱκανοποιήσουν τὰς ἀνάγκας τῶν εἰς ἐργατικὰς χεῖρας, κατὰ τὴν περίοδον αἰχμῆς, ἐκ τῆς γειτονικῆς ὑπαίθρου· οὕτω αἱ βιομηχανίαι αὐταί, κατὰ παράδοσιν, ζητοῦν

διαθεσίμους ἐργατικὰς χεῖρας ἐκ τῶν νήσων τοῦ βορείου Αἰγαίου Πελάγους (Λήμνον, Λέσβον, κτλ.). Ἐν τούτοις, ἀπὸ τινων ἐτῶν, ἡ εἰσαγωγὴ ἀπλῶν μηχανῶν, εὐθηνῶν καὶ εὐχρήστων, ἀνέτρεψε τὴν διαδικασίαν εἰς τὴν ἐπεξεργασίαν τοῦ καπνοῦ. Κατ' ἀρχάς, αἱ μηχαναὶ αὐταὶ εἰσῆχθησαν ἐκ τοῦ ἐξωτερικοῦ· ἀργότερον κατεσκευάσθησαν εἰς τὴν Ἑλλάδα, αἱ ἀπλούστεραι δὲ ἐξ αὐτῶν καὶ εἰς τὴν Καβάλαν. Φυσητήρες, κυλίσματα ταινίας καὶ μηχαναὶ αὐτομάτου ζυγίσσεως διεδέχθησαν εἰς τὰς καπναποθήκας καὶ εἰς τὰ ἐργαστήρια τὰς ὁμάδας τῶν ἐργατιῶν. Ἡ ἀπόκτησις αὐτοῦ τοῦ ὕλικου διευκολύνεται γενικῶς διὰ τῆς χορηγήσεως πιστώσεων ἐκ μέρους τῶν τραπεζῶν, ἡ δὲ ἀπόσβεσις τοῦ εἶναι ταχεῖα: μίᾳ τοιαύτῃ μηχανῇ ἐπεξεργαζομένη ἑτησίως ποσότητα καπνοῦ ἀξίας 800.000 δολларίων, καὶ δυναμένη νὰ ἀποδώσῃ τριπλασίαν παραγωγὴν, διαθέτει ἐν πιεστήριον ἀξίας 10.000 δολ-

λαρίων περίπου· ή λοιπή εγκατάστασις, ή οποία περιλαμβάνει ένα φουητήρια διά την αποφύλισιν, τας άντιστοιχους κυλιόμενας ταινίας, μίαν σήραγγα ύγράνεσως και ένα άνελευστήρα, εκτιμάται εις 35.000 δολάρια περίπου· επομένως τὸ πιεστήριον, διά νά εξετασώμεν μόνον αὐτό, χορηγεῖ 120 δέματα καπνοῦ ἡμερησίως, δι' ἐνός μόνον χειριστοῦ, ἐνῶ διά τῶν χειρῶν του εἰς ἐργάτης πιέζει μόνον ἐπτά ἑως ὀκτώ δέματα ἡμερησίως· δηλαδή, μόνον τὸ πιεστήριον ἀντικαθιστᾷ μίαν δεκάδα ἐργατῶν, ἕκαστος τῶν ὁποίων θά ἐλάμβανε κατά τὸ ἔτος 1966 ἡμερομίσθιον 100 δραχμῶν περίπου, ἥτοι δι' ἐργασίαν ὀκτὼ μηνῶν καὶ με δέκα ὥρας ἡμερησίως 8.000 δολάρια περίπου. Οὕτω, ὥρισμένοι βιομήχανοι καπνοῦ δύνανται νά ὑπολογίζουσιν ὅτι αἱ ἐκμηχανισθεῖσαι εγκαταστάσεις τῶν θά ἀποσβεθοῦν ἐντὸς δύο ἐτῶν.

Πολλὰ εἶναι τὰ ἐπακόλουθα τοῦ ἐκσυγχρονισμοῦ αὐτοῦ. Δὲν ἔχει οὐσιαστικὴν σημασίαν ἔάν ἡ διαλογὴ τοῦ καπνοῦ θά γίνεται εἰς τὸ ἐξῆς με μικροτέραν ἀκρίβειαν (δεδομένου ὅτι ἡ ἀπόδοσις διὰ τὴν ὁποίαν εἶναι ἱκαναὶ αἱ μηχαναὶ ἐκφυλλίσσεως καὶ ἡ ταχύτης λειτουργίας τῶν κυλιόμενων ταινιῶν ἀπαιτοῦν μείωσιν τῶν πρὸς διάκρισιν κατηγοριῶν φύλων καὶ ἀπλοποιήσιν τῶν κινήσεων τῶν ἐργατριῶν), διότι αὐτὸ δὲν ἐπηρεάζει τὰς τιμὰς πωλήσεως, αἱ ὁποῖαι καθορίζονται φυσιολογικῶς ἐκ τῆς ζήτησεως τῆς ἀγορᾶς. Αἱ οὐσιαστικαὶ μεταβολαὶ ἀφοροῦν εἰς τὴν ἀγορὰν ἐργασίας: ὁ ἀπαιτούμενος ἀριθμὸς ἀπασχολούμενων ἔχει ἐλαττωθῆ, περισσότερον δὲ προκειμένου διὰ τὰς γυναῖκας παρὰ διὰ τοὺς ἄνδρας, οἱ ὁποῖοι ἐπιφορτίζονται ὅλα τὰ ἀπαιτοῦντα μυϊκὴν δύναμιν ἔργα καὶ ἔργα συντηρήσεως, μετὰ τὰ ὁποῖα αἱ μηχαναὶ δὲν ἔχουν σχέσιν. Ἡ ἐλάττωσις τοῦ ἀπαιτούμενου ἀριθμοῦ ἀπασχολούμενων συνοδεύεται ὑπὸ αὐξήσεως τῆς κατὰ κεφαλὴν παραγωγῆς: ἀπὸ 8,75 χιλιόγραμμα κατὰ τὸ ἔτος 1951 ἡ κατὰ κεφαλὴν παραγωγή ἀνῆλθεν εἰς 20,45 χιλιόγραμμα κατὰ τὸ ἔτος 1961 καὶ 28,75 κατὰ τὸ ἔτος 1962, χωρὶς ὅμως οἱ μισθοὶ νά αὐξάνονται μετὰ τὸν αὐτὸν ρυθμὸν· ὁμοίως, ἔχει συντηθῆ ἡ περίοδος τῆς ἐπεξεργασίας, ἡ ὁποία εἶναι δυνατόν νά ποικίλλῃ ἐλαφρῶς, ὅπως καὶ ἡ κατὰ κεφαλὴν παραγωγή, συντηρήσει τοῦ ὅγκου τῆς ἐτησίας συγκομιδῆς: ἡ περίοδος αὕτη διήρκεσεν ὀκτὼ μῆνας κατὰ τὸ ἔτος 1954 (ἀπὸ Ἀπριλίου μέχρι Νοεμβρίου), ἐμειώθη δὲ εἰς ἐπτά μῆνας κατὰ τὸ ἔτος 1959 καὶ εἰς ἕξ μῆνας κατὰ τὸ ἔτος 1962 (ἀπὸ Μαΐου μέχρις Ὀκτωβρίου). Σήμερον, ἀρκετοὶ καπνεργάται ἐνδρίσκουν ἐργασίαν μόνον διὰ χρονικὸν διάστημα μικρότερον τῶν δύο μηνῶν καὶ οὕτω δὲν δικαιοῦνται πλέον ἐπιδοτήσεις ἐκ τοῦ Ἰδρυματοῦ Κοινωνικῶν Ἀσφαλίσεων· ἄλλοι, ὀλίγον περισσότερον ἐνδοηθέντες, δὲν συμπληρῶνουν τὰ ἑκατὸν ἡμερομίσθια, βάσει τῶν ὁποίων θά εἶχον δικαίωμα ἡμετέρας ἐπιδομάτων ἀνεργίας ἐκ τοῦ Ὁργανισμοῦ Ἀπασχολήσεως καὶ Ἀσφαλίσεως Ἀνεργίας. Ἀπὸ τοῦ ἔτους 1956 φαίνεται ὅτι κάποια προτεραιότης ἔχει δοθῇ εἰς τὴν μισθω-

σιν ἐργατῶν ἐκ τῆς πόλεως τῆς Καβάλας, ἡ ὁποία ἐλαττώνει τὴν μετανάστευσιν ἐργασίας τὴν δημιουργηθεῖσαν ἐκ τῆς συμμετοχῆς τῶν χωρικῶν εἰς τὴν ἐπεξεργασίαν τοῦ καπνοῦ.

ἡ ἐργασία

Ἐξαιρέσει ἐλαχίστων, κυρίως ἀγορῶν οἱ ὁποῖοι συμπληρωματικῶς μόνον ἀπασχολοῦνται εἰς τὴν ἐπεξεργασίαν τοῦ καπνοῦ, δι' ἐν πρόσθετον εισόδημα, οἱ καπνεργάται εἶναι ἄτομα τῶν ὁποίων ἡ ἐποχικὴ ἐργασία διαδέχεται τὴν ἀνεργίαν, με ὥρισμένον ἐτήσιον ρυθμὸν, ἐπηρεαζόμενον ὅμως τοῦ λοιποῦ ἐκ τῆς παρατάσεως τῆς ἀνευ ἐργασίας περιόδου. Εἰς τὴν κατηγορίαν αὐτὴν καὶ εἰς τὴν αὐτὴν ἀπλὴν ἀνακύκλησιν, ἐπὶ παραδείγματι, περιλαμβάνονται ἐπίσης οἱ ναῦται-ἄλιεις, 350 περίπου, οἱ ὁποῖοι δὲν ἐργάζονται εἰς τὴν θάλασσαν τὸν χειμῶνα, καὶ οἱ ἀνειδίκευτοι ἐποχικοὶ ἐργάται τῶν ἐργοστασίων κονσερβοποιίας τῆς πόλεως. Συμβαίνει, ἐξ ἄλλου, νά συναντῶμεν, ἀναλόγως πρὸς τὴν περίοδον ἐπεξεργασίας τοῦ καπνοῦ, καπνεργατρίαις εἰς τὰ διάφορα ἐργοστάσια συντηρήσεως ἰχθῶν, καίτοι ἡ ἐργασία ἐκεῖ θεωρεῖται μετρίως προσδοφορὸς, πολὺ περισσότερον ρυπαντικὴ καὶ συνεπῶς δὲν χαίρει ἐκτιμήσεως.

Εἰς ἄλλας περιπτώσεις, ἐν τοιούτοις, τίθεται τὸ λεπτὸν πρόβλημα προσδιορισμοῦ τοῦ ὁρίου μεταξὺ ἐργασίας καὶ ὑποαπασχολήσεως. Τοῦτο ἐμφανίζεται διάφορον εἰς τὴν πόλιν ἀπὸ ὅ,τι εἰς τὴν ὑπαίθρον. Ἀπὸ ἐποχῆς εἰς ἐποχὴν τὸ ἔτος, εἰς τὴν πλησίον τῆς Καβάλας ὑπαίθρον, ἡ ἐποχικότης τῶν γεωργικῶν ἐργασιῶν προσδιορίζει ἐναλλάξ τὰς περιόδους ἐντόνων καὶ μειωμένης ζήτησεως ἐργατικῶν χειρῶν. Ὅμως, καίτοι διευκρινεῖται ἐκ τοῦ προσφάτου παραδείγματος μετανάστευσεως ἐργασίας τῶν νησιωτιστῶν τῆς Θάσου καὶ ἐκ τῆς ἐκδήλου ἀπραξίας τῶν καλλιεργητῶν καπνοῦ κατὰ τὴν νεκρὰν περίοδον, ἡ ἐποχικὴ ὑπεραφθονία διαθεσίμων ἐργατικῶν χειρῶν σπανίως καθίσταται ἀντιληπτή, εἰς τὰ χωρία, ὡς ὑποαπασχόλησις: ὑπάρχει πάντοτε εἰς τὴν ὑπαίθρον ἀντικείμενον πρὸς ἀπασχόλησιν, οἱ δὲ γεωργοὶ τῆς ἀνατολικῆς Μακεδονίας, παρ' ὅλον ὅτι γνωρίζουν νά διακρίνουν τὰς προσδοφορὰς καλλιεργείας ἐκ τῶν λοιπῶν καλλιεργειῶν, δὲν κἀνουν σήμερον διακρίσιν μεταξὺ παραγωγικῆς καὶ μὴ παραγωγικῆς ἐργασίας. Ἡ ὑπαρξὶς ἀγορῶν ἀνευ κτημάτων, ἡ σχεδὸν ἀνευ κτήματος (εἰς τὸν νομὸν Καβάλας τὰ 70% περίπου τῶν ἀγορκετιμάτων καλλιεργοῦν ὀλιγώτερα τῶν 30 στρεμμάτων), ἔχει ὡς συνέπεια τὴν σημαντικὴν διαφορὰν, ἐνίοτε κατὰ τρόπον δραματικόν, μεταξὺ ἀνεργίας καὶ ἐργασίας, ἀκόμη καὶ ὅταν ἡ τελευταία αὕτη εἶναι μία μορφή ὑποαπασχολήσεως.

Εἰς τὴν πόλιν αἱ διαφοραὶ εἶναι κατ' ἀνάγκην περισσότερον λεπταί. Καὶ χωρὶς νά ἀναφερθῶμεν εἰς τὰ κριτήρια παραγωγικότητος, τὰ ἐφαρμοζόμενα εἰς

τὴν βιομηχανικὴν Εὐρώπην, δυνάμεθα νὰ διερωτηθῶμεν ἂν ἡ κατανομή τῆς ἐργασίας δὲν ὑποκρύπτει μίαν πιθανὴν ὑποαπασχόλησιν. Τὸ πρόβλημα αὐτὸ τίθεται μὲ ὀλιγοτέραν σαφήνειαν διὰ τὴν Καβάλαν, ὅπου αἱ ἐργατικαὶ χεῖρες εἶναι ὀλιγώτερον εἰδικευμένα ἀπὸ ὅ,τι εἰς ἄλλα ἐργοστάσια, περισσότερον ἐκμηχανισμένα, τῆς Θεσσαλονίκης, τοῦ Βόλου ἢ τῶν Πατρῶν, ὅπου φαίνεται ὅτι ὑπάρχει ὑπεραφθονία ἀπασχολουμένων ἐργατικῶν χειρῶν. Εἶναι δύσκολον νὰ βεβαιώσωμεν ἂν πρόκειται εἰς τὰς πόλεις αὐτάς δι' ἓνα τρόπον προσωρινῆς θεραπείας τῆς ἀσταθείας τῶν ἐργατικῶν χειρῶν—καθ' ὅσον διατίθεται εἰς τὰ ἐργοστάσια ἀναπληρωματικὸν προσωπικόν—ἢ ἂν πρόκειται διὰ μίαν μέθοδον ἣ ὁποία ἐπιτρέπει τὴν ἀντιμετώπισιν τῶν ἐργατικῶν διεκδικήσεων—μία περιουσιακὴ ἀνταπεργία (lock out) δὲν ἐμποδίζει τὴν συνέχισιν τῶν ἐργασιῶν, ἂν φυσικὰ αὕτη περιορίζεται εἰς τὸ μὴ ἀπαραίτητον προσωπικόν. Διὰ τὴν βιομηχανικὰ καταστήματα τῆς Καβάλας ἀμφισβητεῖται ἀκόμη καὶ ἡ ἔννοια τῆς ἐργασίας. Πρόκειται, ἐπὶ παραδείγματι, δι' ἐργασίαν εἰς τὴν περίπτωσιν τῶν 50 ἐργατῶν τοῦ ἐργοστασίου σιγαρέττων τῆς Καβάλας, ἐκ τῶν ὁποίων ἑκαστος ἐργάζεται τρεῖς μόνον ἡμέρας ἑβδομαδιαίως καὶ χάρις μόνον εἰς τὸ γεγονός ὅτι δημόσιος ὁργανισμὸς ἀνέλαβεν τὴν διαχείρισιν τῆς παλαιᾶς αὐτῆς ἰδιωτικῆς ἐταιρίας κατὰ τὴν στιγμὴν τῆς χρεοκοπίας τῆς; Μήπως πρόκειται, ἐπίσης, δι' ἐργασίαν εἰς τὴν περίπτωσιν τῶν 446 λιμενεργατῶν, ἄχθοφόρων καὶ ἄλλων φορτοεκφορτωτῶν, ἀπογραφέντων κατὰ τὸ ἔτος 1961, σημαντικὸς ἀριθμὸς τῶν ὁποίων ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὸ ἐμπόριον καὶ τὴν κίνησιν εἰς τὸν λιμένα τῆς πόλεως, ὅπου δὲν ὑπάρχει καθημερινὴ ἐργασία δι' αὐτοὺς; Ἡ μήπως πρέπει νὰ ὀμιλῶμεν διὰ μετμημφισμένην ἀνεργίαν, διὰ ὑποαπασχόλησιν; Τὸ πρόβλημα τίθεται κατὰ τρόπον παραπλήσιον καὶ ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν βιοτεχνίαν.

Πρέπει, πράγματι, νὰ διαχωρίσωμεν τὴν σύγχρονον βιοτεχνίαν ἀπὸ τὰς διαφόρους μορφὰς παραδοσιακῆς βιοτεχνίας. Ὡς πρὸς τὴν πρώτην, ὠρισμένα ὀικοδομικὰ ἐπιχειρήσεις, ἐργαστήρια ἐτοιμῶν ἐνδυμάτων, ἐργοστάσια ζυμαρικῶν, μικρὰ τυρογραφεῖα, συγγενεῦσιν ὡς πρὸς τὴν ὀργάνωσιν τῶν πρὸς τὰς βιομηχανικὰς ἐπιχειρήσεις, διότι οἱ ἐπικεφαλῆς τῶν εἶναι ἱκανοὶ νὰ ἐξασφαλίσουν τὴν χρηματοδότησιν καὶ τὴν οἰκονομικὴν διαχείρισιν, προσανατολίζοντες τὴν παραγωγὴν πρὸς τὰς δυνατότητας τῆς ἀγορᾶς, ὀργανοῦντες τὴν προμήθειαν πρώτων ὕλων καὶ προσδιορίζοντες τὰς τιμὰς βάσει τοῦ κόστους· παρὰ τὸ μικρὸν μέγεθος τῶν ἐπιχειρήσεων αὐτῶν καὶ παρὰ τὸ γεγονός ὅτι οἱ ἰδιοκτῆται μετέχουν, συνήθως, διὰ προσωπικῆς ἐργασίας εἰς τὴν διαδικασίαν τῆς παραγωγῆς, οἱ ὅροι ἐργασίας τῶν ἐργαζομένων εἶναι δυνατόν νὰ συγκριθοῦν πρὸς τοὺς ὅρους τῶν ἐργατῶν βιομηχανίας.

Ἡ παραδοσιακὴ βιοτεχνία ἐμφανίζεται κατὰ τελείως διάφορον τρόπον: ἡ κλίμαξ τῶν προϊόντων τῆς

εἶναι πολὺ ἐκτεταμένη, τὸ μέγεθος τῶν ἐπιχειρήσεων συχνὰ μικροσκοπικόν καὶ συνηθέστατα πρόκειται μόνον διὰ βιοτεχνίαν προσφορᾶς ὑπηρεσιῶν ἢ ἐπιδιορθώσεων: ξυλουργοί, ὑποδηματοποιοί, ὕδραυλικοί-λευκοσιδηρουργοί, ἐπικολλῆται ἐλαστικῶν, κτλ., μεταξύ τῶν ὁποίων οἱ μηχανουργοὶ καὶ οἱ ἠλεκτρολόγοι θεωροῦνται ἀριστοκράται, λόγῳ προσόντων, ὡς εἶναι δυνατόν νὰ συμπεράνῃ κανεὶς ἀπὸ τὰ πολὺπλοκα ἐργαλεῖα τῶν, τὰς μηχανάς τῶν καὶ ἐνίοτε τὰ διπλώματα μαθητείας καὶ κατοχῆς βασικῶν γνώσεων ἐκ τῆς συγχρόνου τεχνικῆς. Οἱ βιοτέχναι αὐτοὶ δὲν μετέχουν πλέον τῆς βιομηχανικῆς ἐργασίας: τόπος ἐργασίας καὶ κατοικία τεῖνον ἐν συγχωνευθῶν, ἡ οἰκογένεια παρέχει μέρος τῶν ἐργατικῶν χειρῶν, ὁ τεχνικὸς ἐξολοπισμὸς καὶ ἡ ἐγκατάστασις τῶν καταντῶν στοιχειώδεις· ὅσον ἡ φροντίς διὰ λογιστικὴν παρακολούθησιν καὶ ἡ ἔννοια μισθοῦ ἐξασθενοῦν, τόσον περισσότερον ἐπιχειρήσεις καὶ οἰκογένεια τεῖνον νὰ συγχωνευθοῦν. Εἰς πόλιν ὅπου ἡ μᾶζα τῶν βιομηχανικῶν μισθῶν δὲν δύναται νὰ ἐξασφαλισθῇ, κατὰ μέσον ὅρον, ὑψηλὸν ἐπίπεδον καταναλώσεως, ὁ πολλαπλασιασμὸς τῶν ἐπιχειρήσεων τῆς κατηγορίας αὐτῆς ἀποτελεῖ ἐκφρασιν τῆς ὑποαπασχολήσεως. Ἐκεῖ ὅπου εὐρίσκονται, μαζί μὲ μερικὰ καπηλεῖα, βιοτέχνην ὑφασμάτων καὶ δερμάτων, πρόκειται πλέον διὰ βιοτεχνίας αἱ ὁποῖαι ἐπιζοῦν (παρὰ τὸν συναγωνισμὸν τῶν βιομηχανικῶν προϊόντων ἢ παρὰ τὴν ὑπαρξίν ἰσχυροτέρων, λόγῳ τοῦ μεγέθους τῶν, ἀνταγωνιστῶν), χωρὶς φροντίδα δι' οἰκονομικὴν ἀποδοτικότητα, τεῖνονσαι μόνον νὰ ἐξασφαλίσουν τὴν συντήρησιν μιᾶς οἰκογενείας. Ἐν πάσῃ περιπτώσει, ἐκεῖ εὐρίσκονται τὰ ἀποθέματα ἐργατικῶν χειρῶν τὰ ὁποῖα θὰ ἦτο δυνατόν νὰ ἀξιοποιηθῇ ἡ σύγχρονος βιομηχανία, ἂν δὲν ὑπῆρχεν ἤδη ἐκεῖ καὶ ἡ στρατιά τῶν ἀνέργων. Ἐκ τῶν 437 ραπτῶν, 276 ὑποδηματοποιῶν, 391 ὕδραυλικῶν, κασιτερωτῶν ἢ μικρῶν μηχανουργῶν, 377 μαραγκῶν ἢ ξυλουργῶν, 372 σερβιτόρων καφενείων καὶ 168 κουρέων (ἀπογραφή 1961), μόλις τὰ 10% ἐδηλώθησαν ὡς ἀνεργοί. Πόσοι ὁμως ἐξ αὐτῶν ἀπασχολοῦνται περισσότερον ἀπὸ ὅ,τι οἱ στυλβωταὶ ὑποδημάτων, οἱ πλανόδιοι ἔμποροι οἱ παλόντες «ριστίκι» καὶ «σουβλάκι», ἢ ἐπίσης οἱ λαχειοπῶλαι, οἱ ὁποῖοι συνωστίζονται εἰς τὴν κεντρικὴν πλατείαν καὶ εἰς δύο ἢ τρεῖς μεγάλας τριόδους τῆς Καβάλας; Ὅλοι αὐτοὶ ἔχουν ὀλίγους πελάτας ἡμερησίως ἢ ἀκόμη ἐργάζονται ὀλίγας μόνον ὥρας ἑβδομαδιαίως. Οὐδεὶς ἀσκεῖ ἀληθὲς ἐπάγγελμα, ἰδίως ἐκ τῶν νεωτέρων, διὰ τοὺς ὁποίους ἡ ἀνάγκη τῶν δελτίων αἰτήσεως ἐργασίας εἰς μέγα ἐργοστάσιον προσφάτως ἐγκατεστημένον πλησίον τῆς Καβάλας ἀποκαλύπτει ἐκπληκτικὴν ἐπαγγελματικὴν ἀστάθειαν: εἰς ἡλικίαν 22 ἐτῶν, ἡ πλειονότης τῶν νεαρῶν ἐργαζομένων ἔχει ἤδη ἀπασχοληθῇ εἰς τέσσαρας ἢ πέντε τυχαίας ἐργασίας, ὅχι πάντοτε σχετικὰς πρὸς τὴν μόρφωσιν τὴν ὁποίαν ἐπιδίδωκον νὰ ἀποκτήσουν εἰς τεχνικὴν σχολὴν οἱ νεαροὶ αὐτοὶ ἐργαζόμενοι.

* Άνδρες ανά μίαν γυναίκα (1961)

Όμάδες ηλικιών	Πόλις της Καβάλας	*Υπαίθριος νομού
Σύνολον	0,900	0,955
0- 4 ετών	1,03	1,09
5- 9 »	0,994	1,07
10-14 »	1,01	1,009
15-19 »	0,97	0,97
20-24 »	0,52*	0,66*
25-29 »	0,77	0,93
30-44 »	0,88	1,02
45-64 »	0,83	0,97
65 ετών και άνω	0,77	0,74

* Αποτέλεσμα της στρατιωτικής θητείας· διότι ο ύπολογισμός γένετο επί τη βάση του πραγματικού πληθυσμού.

Το πρόβλημα της σπατάλης ετέθη επί τη ευκαιρία των νεαρών αυτών εργαζομένων οι οποίοι πρέπει να αλλάζουν τόσον ταχέως εργοδότες και άπασχόλησιν, άφ' ενός μόν λόγφ της άσταθείας των μικρών αυτών επιχειρήσεων και, άφ' έτέρου, διότι ουδέεις δέχεται πάντοτε να δόση μισθόν εργάτου εις μαθητευόμενον του όποιου ο χρόνος μαθητείας έληξε: σπατάλη άνθρωπίνης ενεργείας, σπατάλη δημιουργικών γνώσεων, σπατάλη ικανότητος προς προσαρμογήν.

Αί διοικητικά ύπηρεσία διδουν πολλαπλά δείγματα αύτης της σπατάλης: οι διάδρομοι μέ τους κλητήρας—σχετικώς όλιγοτέρους από ό,τι εις την πρωτεύουσιν, έπίσης δέ και όλιγότερον ένοχλουμένους υπό έπίσης όλιγοτέρον έπισκεπτών—πολλαπλασιάζουν την εικόνα των μη παραγωγικών άπασχολήσεων και τά γραφεία έπίσης δύνανται να άποκαλύψουν την έκτασιν της ποιοτικής ύποπασχολήσεως, όταν περιλαμβάνουν εις κατωτέρας θέσεις πτυχιούχους, εις τους όποιους άρκετά έτη πανεπιστημιακών σπουδών διά την άπόκτησιν ενός τίτλου δέν άπέδωσαν ούτε μίαν πλήρη μόρφωσιν: κατέχουν θέσεις γραφέως εις τάς δημοσίας ύπηρεσίας ή εις τάς τραπέζας ή διατηρούν μικρόν ναυτιλιακόν πρακτορείον, κατόπιν σπουδών πολιτικής οικονομίας.

Διό λύσεις συναγωνίζονται διά την άντιμετώπισιν των προβλημάτων τά όποια γεννώνται εις την Καβάλαν εκ της έλλειψεως εργασίας. Η πρώτη λύσις είναι ή άναζήτησις άλλαχού εργασίας: τυχαία, προσωπική λύσις, ή όποια διδεται από μακροϋ, αλλά εύρίσκετο διά πολλών καιρόν έν ύφέσει. Εις την περιοχην αύτην της ανατολικής Μακεδονίας, ή μετανάστευσις ένδιαφέρει, από του έτους 1960, έν συνεχώς αύξανόμενον τμήμα του πληθυσμού. Η άλλη λύσις, ή όποια έντάσσεται εις τό πλαίσιον της πολιτικής διά βιομηχανικήν άποκέντρωσιν, συνίσταται εις την δημιουργίαν επί τόπου νέων άπασχολήσεων: ή λύσις αύτη ήρχισεν ήδη να εφαρμόζεται εις την Καβάλαν.

ή μετανάστευσις

Η ανατολική Μακεδονία εύρίσκεται πλέον υπό την έπηρεϊαν των μεταναστευτικών ρευμάτων εις τόν αυτόν βαθμόν προς τό σύνολον της 'Ελλάδος. Εις τό φαινόμενον της μεταναστεύσεως προς τό έξωτερικόν και προς την λοιπήν Χώραν πρέπει να αποδόσωμεν, επί παραδείγματι, την στασιμότητα του πληθυσμού της Καβάλας κατά τά τελευταία 25 έτη· διότι οι πόλεμοι και ή βουλγαρική κατοχή δέν άρκοϋν διά να εξηγήσουν ούτε την γήρασιν του άστικού πληθυσμού (πλέον του 1/3 αυτού είναι ήλικίας 45 ετών και άνω, γεγονός τό όποϊον επηρεάζει τό ποσοστόν φυσικής αύξήσεως) ούτε την σαφή έλλειψιν ίσορροπίας εις την άνάλυσιν των δύο φύλων, εις βάρος των άνδρών· πράγματι, ο άγροτικός πληθυσμός του νομού δέν παρυσιάζει, επί του σημείου αυτού, τόσον σαφή έλ-

λειψιν ίσορροπίας εις την δομήν όσον ο πληθυσμός της Καβάλας.

Από του έτους 1961, μέρος του έλλείμματος άνδρών, τό όποϊον είναι σημαντικότερον εις την πόλιν από ό,τι εις την ύπαιθρον, όφείλεται εις την μετανάστευσιν (3.900 περίπου άτομα διά τό σύνολον του νομού κατά τά έτη 1951-1960). 'Αλλά από του έτους 1961 ή μεταναστευτική κίνησις επεταχύνθη άποτόμως· ή νέα αύτη τάσις συμπίπτει με τάς προόδους της εκμηχανίσεως εις την έπεξεργασίαν του καπνού, καθ' ήν στιγμήν νέα εύκολία έξευρέσεως εργασίας εις τό έξωτερικόν έδημιουργήθησαν διά της έλληνογερμανικής συμφωνίας του Μαρτίου 1960. 'Από της χρονολογίας αύτης, ή έλάττωσις του άριθμού των άνεργων και ή αύξησις των άναχωρήσεων προς την δυτικήν Εύρώπην—άνθρακωρυχεία του Βελγίου και κυρίως γερμανικά εργοστάσια—συμβαδίζουν.

Όλοι αι διαθέσιμοι πηγαί προς άνάλυσιν της μεταναστευτικής κινήσεως προσφέρουν όρισμένα στοιχεία. Η 'Εθνική Στατιστική 'Υπηρεσία της 'Ελλάδος δημοσιεύει, κατά νομούς, τόν άριθμόν των μονίμων μεταναστών. Δέν δύναμεθα όμως να διακρίνομεν εκ των στοιχείων του κατωτέρω πίνακος την άκριβή συμμετοχήν της πόλεως της Καβάλας. Επί πλέον, τά στοιχεία αυτά προέρχονται εκ της καταμετρήσεως των δελτίων έξόδου και εισόδου εις τά σύνορα και άντιπροσωπεύουν ίσολογισμόν ύπολογιζόμενον βάσει της εικάζόμενης μεταναστεύσεως και των εικάζομένων όριστικών έπιστροφών· ούτω, αι τελευταία αυτά, συμφώνως προς τά αποτελέσματα άρκετών λεπτομερών έρευνών, φαίνεται ότι έχουν υπερεκτιμηθή. Ο νομός Καβάλας, ως συμβαίνει και με τόν νομόν 'Ημαθίας, είναι ο μόνος της Βορείου 'Ελλάδος όπου έχει καταγραφη ή έλάττωσις του άριθμού των μεταναστών κατά τό 1965. Η έλάττωσις ή όποία παρατηρείται από του 1966, γενική εις Μακεδονία, όπως και εις τό σύνολον της 'Ελλάδος, όφείλεται περισσότερον εις τό κλείσιμον της αγοράς εργασίας έν Γερμανία παρά εις τοπικάς συνθήκας.

Άλλη πηγή (Νομαρχία Καβάλας), επιτρέπει να στηριχθώμεν εις τόν άριθμόν των εκδοθέντων διαβα-

Μεταναστεύοντες (νομὸς Καβάλας)

Ἔτος	Μετανάσται	Ἔτος	Μετανάσται
1960	1.118	1964	3.782
1961	1.184	1965	3.696
1962	2.913	1966	1.785
1963	3.342		

τηρίων, προκειμένων νὰ ὑπολογίσωμεν τὸν ὄγκον τῆς μεταναστεύσεως ἡ πηγὴ αὐτὴ ἔχει τὸ πλεονέκτημα νὰ ἐπιτρέπῃ ἀνάλυσιν λίαν διαφοροποιημένην γεωγραφικῶς, μὲ ἐντοπισμὸν ἐκάστης περιπτώσεως. Οὐδεμία ὁμως διάκρισις ἐγένετο μεταξύ ἐκδόσεως καὶ ἀναεώσεως τῶν διαβατηρίων οὔτε μεταξύ μεταναστῶν καὶ κανονικῶν ταξιδιωτῶν ἐξ ἄλλου, αἱ ἐπάνοδοι, τὰς ὁποίας διάφοροι δειγματοληψίαι εἰς τὰ χωρία ἐπιτρέπουσι νὰ ὑπολογίσωμεν εἰς ποσοστὸν κατώτερον τῶν 10% ἐπὶ τῶν ἀναχωρήσεων, δὲν κατεχωρίσθησαν. Κατὰ τὴν ἑρευνάν μας, ἔχομεν συσχετίσει, πρὸς τὸν ἀριθμὸν τῶν κατοίκων κατὰ τὸ 1961, τὸν ἀριθμὸν τῶν ἐτησίως ἐκδιδομένων διαβατηρίων, διακρίναντες πέντε διαφοροὺς γεωγραφικὰς ἐνότητας. Παρατηροῦμεν οὕτω ὅτι τὸ μεταναστευτικὸν ρεῖμα ἀρχίζει μὲ τοὺς κατοίκους τῆς Καβάλας· τοὺς ἠκολούθησαν μὲ βραδύτερον ρυθμὸν οἱ χωρικοὶ τῶν ἐπαρχιῶν τῆς Καβάλας καὶ τοῦ Παγγαίου, οἱ ὅποιοι εἶναι κατὰ παράδοσιν συνδεδεμένοι μετὰ τῆς πόλεως· ἄλλὰ ἐνθ' ὁ ρυθμὸς τῶν ἀναχωρήσεων τῶν ἀστῶν ἐπιβραδύνεται μετὰ τὸ ἔτος 1962, τῶν χωρικῶν συνεχίζει νὰ αὐξάνῃ, χωρὶς νὰ εἴμεθα βέβαιοι ἐὰν πρόκειται δι' ἀπλὴν καθυστέρησιν τοῦ πληθυσμοῦ τῆς πόλεως. Τὰ χωρία τῆς ἐπαρχίας τοῦ Νέστου, πολὺ περισσότερον ἀπομεμονωμένα ἀπὸ τὰ ἀναφερθέντα, ἐμφανίζουν παρομοίαν συμπεριφορὰν, μὲ καθυστέρησιν ὀλίγον περισσότερον ἔντονον κατ' ἄρχάς. Ἡ νῆσος Θάσος καταλαμβάνει τὴν τελευταίαν θέσιν ὡς πρὸς τὸν ἀπόλυτον ἀριθμὸν τῶν εἰκαζομένων ἀναχωρήσεων καὶ ὡς πρὸς τὸν ρυθμὸν τῶν· οὔτε ἡ προσκόλλησις τοῦ πληθυσμοῦ τῆς εἰς τὴν νῆσον, οὔτε ἡ ἀνάπτυξις ἐκεῖ τοῦ τουρισμοῦ παρέχουν ἐπαρκῆ ἐξήγησιν τοῦ φαινομένου· διότι οἱ περιορισμοὶ διὰ τὴν πρόσληψιν ἐργατῶν ἐκ Θάσου εἰς τὰ ἐργοστάσια τῆς Καβάλας ἐτέθησαν ὅταν τὰ μεταλλεῖα σιδήρου τῆς νήσου, ἀπασχολοῦντα πολλὰς ἑκατοντάδας μεταλλωρῶν χωρικῶν, ἤρχισαν νὰ ἀντιμετωπίζουν δυσκολίας, αἱ ὁποῖαι ὠδήγησαν, μετ' ὀλίγα ἔτη, εἰς τὸ κλείσιμον τῶν. Ἡ προσεγγίζουσα ἐξάντλησις τῶν πηγῶν αὐτῶν μὴ γεωργικῆς ἐργασίας, ὁμως, δὲν φαίνεται νὰ ἔχῃ κινητοποιήσει ταχέαν καὶ μαζικὴν μετανάστευσιν πρὸς τὸ ἐξωτερικόν· ἡ νῆσος συνεχίζει, ὅπως καὶ ἄλλαι, νὰ προσφέρῃ ὁμάδας ἐποικῶν ἐρ-

γατῶν. Τέλος, συγκρινομένη πρὸς ἐκείνην τῆς πόλεως τῆς Καβάλας, ἡ συμπεριφορὰ τῶν δύο κομποπόλεων Ἐλευθερουπόλεως (Παγγαίου) καὶ Χρυσουπόλεως (Νέστου), ἐπηρεαζομένων σχετικῶς ὀλιγότερον ἀπὸ τὴν μεταναστευτικὴν κίνησιν, εἶναι ἄραγε ἀποκαλυπτικῆς τῆς ζωτικότητος τῶν μικρῶν αὐτῶν ἀγροτικῶν κέντρων ἐμπορίου καὶ βιοτεχνίας, ὅπου δυνάμεθα νὰ ἴδωμεν, ὡς εἰς πολλὰς ἐλληνικὰς κομποπόλεις τῆς κατηγορίας αὐτῆς, τὴν κατωτέραν βαθμίδα ἐνὸς προσεχοῦς ἀστικοῦ ἐξοπλισμοῦ πολὺ περισσότερον ἐξισορροπημένου ἀπὸ ὅ, τι σήμερον; Ἡ μήπως πρόκειται, πάλιν, μόνον διὰ μιάν διαφορὰν ὀφειλομένην εἰς μικροτέραν μόρφωσιν τοῦ πληθυσμοῦ καὶ εἰς ὀλιγότερον ταχέαν μετὰδοσιν πληροφοριῶν;

Μία τρίτη πηγὴ (Γραφεῖον Εὐρέσεως Ἐργασίας, Καβάλα), ἡ πληρεστέρα ὅλων, παρουσιάζει λεπτομερῶς τὴν κατανομήν καθ' ἡλικίαν καὶ φύλον τῶν ὑποψηφίων πρὸς μετανάστευσιν μέσφ τῆς ἐδρευσούσης ἐν Ἑλλάδι ἐδικτῆς γεγραμμένης Ἀποστολῆς. Ἀλλὰ εἶναι δυνατοὶ καὶ ἄλλοι προσορισμοὶ ἐκτὸς τῆς Γερμανίας, παρὰ τὴν ὑπεροχὴν τῆς χώρας αὐτῆς, ὑπάρχουν δὲ ἐπίσης διαφοραὶ τινες ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὰ χαρακτηριστικὰ τῶν ὑποψηφίων πρὸς μετανάστευσιν καὶ τῶν μεταναστῶν. Οὐδεμία ἐκ τῶν διαφορῶν αὐτῶν εἶναι ἐν τούτοις οὐσιώδης, ὅπως βεβαίον αἱ διάφοροι συγκρίσεις, τόσον ἐξ ἁμέσου ἐρεύνης εἰς τὸν τόπον καταγωγῆς τῶν μεταναστῶν, ὅσον καὶ ἐκ διαφορῶν στατιστικῶν πηγῶν. Ἡ μετανάστευσις ἐνδιαφέρει τὰς νεαρὰς ἡλικίας τοῦ πληθυσμοῦ· πλέον τὸν 50% τῶν ὑποψηφίων ἐκ τοῦ νομοῦ εἶναι ἡλικίας κάτω τῶν 30 ἐτῶν· σπανιότεροι εἶναι οἱ ἄνω τῶν 40.

Κατανομή καθ' ἡλικίαν καὶ φύλον τῶν ὑποψηφίων πρὸς μετανάστευσιν διὰ Γερμανίαν καταγεγραμμένη ἐκ τοῦ νομοῦ Καβάλας (ἐγγράφα τῶν ἐτῶν 1962, 1963, 1964)

Ἡλικία	Σύνολον	Ἀρρενες	Θήλειες
Κάτω τῶν 20 ἐτῶν	595	301	294
20-29 ἐτῶν	3.963	2.567	1.396
30-39 »	2.600	1.766	834
40-49 »	392	270	122
50 ἐτῶν καὶ ἄνω	20	20	—
Σύνολον	7.570	4.924	2.646
Ποσοστὰ %			
Κάτω τῶν 20 ἐτῶν	7,9	6,1	11,1
20-29 ἐτῶν	52,4	52,1	51,8
30-39 »	34,3	35,9	31,5
40-49 »	5,2	5,5	4,6
50 ἐτῶν καὶ ἄνω	0,3	0,4	—
Σύνολον	100,0	100,0	100,0

Ἡ συμμετοχὴ τῶν γυναικῶν εἰς τὴν κίνησιν ἀποτελεῖ τὸ 1/3 τοῦ συνόλου· ἡ μελέτῃ ὁμως μόνον τοῦ καταλόγου τῶν ὑποψηφίων γυναικῶν ὑποεκτιμᾷ, ἐξ ἄλλου, τὸν ἀριθμὸν τῶν πρὸς μετανάστευσιν, διότι ἡ ἀναχώρησις τῶν γυναικῶν ἀπαιτεῖ ὀλιγώτερας διοικητικὰς διατυπώσεις ἀπὸ ὅ, τι τῶν ἀνδρῶν, δὲν εἶ-

1. B. Kayser, «Quelques données nouvelles sur l'émigration grecque», εἰς *Population*, 1964.

ναι δε αναγκαία πάντοτε ή προσφυγή εις κρατικάς υπηρεσίας. Η σχέση εις αριθμὸν ἀνδρῶν μεταναστῶν πρὸς τὸν ἀριθμὸν γυναικῶν μεταναστῶν εἶναι 1,5 κατὰ τὸ 1961, 1,47 κατὰ τὸ 1962 καὶ 1,33 κατὰ τὸ 1963, συμφώνως πρὸς τὰ δημοσιευθέντα ὑπὸ τῆς Ἑθνικῆς Στατιστικῆς Ὑπηρεσίας τῆς Ἑλλάδος στοιχεία. Ἡ μετανάστευσις οὕτω τῶν γυναικῶν, βραδυποροῦσα κατ' ἀρχὰς ἔναντι ἐκείνης τῶν ἀνδρῶν, εἰναι ἀκολουθεῖ νὰ καλύψῃ τὴν διαφορὰν. Αἱ γυναῖκες τῆς Καβάλας ἤρχισαν νὰ ἀναχωροῦν ἐνωρίτερον καὶ εἰς μεγαλύτερον ἀριθμὸν ἀπὸ ὅ,τι αἱ γυναῖκες τῶν γειτονικῶν ἀγροτικῶν περιοχῶν, πρῶτα τὸ ὁποῖον εὐρίσκει τὴν ἐξήγησίν του, πέραν τῆς μεγάλης ἀνεργίας τῶν γυναικῶν, εἰς τὴν ἀσθενεστέραν πείσιν τῆς παραδόσεως ἐντὸς τῆς ἀστικής κοινωνίας καὶ εἰς τὴν ἥδη μακρὰν συνήθειαν νὰ ἐργάζονται αἱ γυναῖκες εἰς ἐργοστάσια.

Μία σύντομος ἀνάλυσις τῆς κοινωνικο-επαγγελματικῆς κατανομῆς τῶν μεταναστῶν ἐπαναφέρει θέματα τὰ ὁποῖα ἔχομεν ἤδη σημειώσει. Οἱ μετανάσται ἐκ Καβάλας εἶναι κατὰ πλειονότητα ἀνεπίδεκτοι χειρῶνακτες ἢ καπνεργάται· ὅλοι σχεδὸν αἱ γυναῖκες ἀνήκουν εἰς τὴν κατηγορίαν αὐτὴν ἢ δηλοῦνται ἄνευ ἐπαγγέλματος· ἀκολουθοῦν κατόπιν ποικίλα ἐπαγγέλματα, τὰ ὁποῖα ἔχουν σχέσιν μὲ τὴν οἰκοδόμησιν καὶ τὰς μεταλλουργικὰς ἐργασίας, χωρὶς νὰ εἶναι καθορισμένον τὸ ἐπίπεδον τῆς ἐξειδικεύσεως τῶν· ἄρκετά κατόπιν, μετὰ τὴν ὁμάδα τῶν νεαρῶν οἱ ὁποῖοι ἐπιδέσμευαν ἐκ τῆς στρατιωτικῆς ἠτείας καὶ ζητοῦν τώρα πλεόν ἐργασίαν, ἀπαριθμοῦν μερικὸς βιοτέχνες, καθὼς καὶ ράπτας, βαρελοποιούς, ὡς καὶ ἡλεκτρολόγους, ἀλλὰ ὄχι ἀκόμη εἰς ἄρκετά μεγάλον ἀριθμὸν, ὥστε νὰ κρίνωμεν ὅτι ἡ μετανάστευσις, ἐλαττώνουσα τὸν ἀριθμὸν τῶν τοπικῶν καταναλωτῶν, ἀπειλεῖ εἰς τὸ ἐξῆς τὰς ἐπιχειρήσεις τῶν. Δυνάμεθα ἐν τούτοις νὰ σημειώσωμεν ὅτι μερικὸν βιοτέχνας παραπονοῦνται δι' ἔλλειψιν ἐργατικῶν χειρῶν, ἐκ τοῦ γεγονότος δὲ αὐτοῦ ἀναπροσαρμόζουσαν τὴν τιμὰς τῆς ἐργασίας τῶν, καὶ ὅτι τὰ ἐμβάσματα τῶν ἐργαζομένων μεταναστῶν χρησιμεύουν περισσότερο δι' ἀγορὰς βιομηχανοποιούμενων προϊόντων· οἱ ἐμποροὶ ὠφελοῦνται οὕτω περισσότερο ἀπὸ ὅ,τι οἱ κατὰ παράδοσιν βιοτέχνας ἐκ τῆς ἀποστολῆς ἐμβασμάτων τῶν μεταναστῶν.

ἡ ἐκβιομηχάνισις

Ἡ ἐγκατάστασις τοῦ Ἐργοστασίου Φωσφορικῶν Λιπασμάτων εἰς Νέαν Καρβάλην, ἐπὶ τῆς ἀκτῆς, εἰς ἀποστάσιν ὀλίγων χιλιομέτρων ἀνατολικῶς τῆς Καβάλας, δίδει ἐν μέρει ἀπάντησιν εἰς τὴν φροντίδα μειώσεως τῶν τάσεων αἱ ὁποῖαι εἶναι ἱκαναὶ νὰ ἀπειλήσουν τὴν κοινωνικὴν ἡρεμίαν ἐντὸς τῆς περιοχῆς αὐτῆς. Διότι ἡ μεγάλη αὐτὴ σύγχρονος βιομηχανικὴ μονάς, ἡ ὁποῖα ἐτέθη εἰς λειτουργίαν τὸ φθινόπωρον

τοῦ 1965, ἀνεξήτησε καὶ θὰ ἤδυνάτο νὰ εὕρῃ ἄλλους τόπους ἐγκαταστάσεως, περισσότερον καταλλήλους τεχνικῶς, ἐντὸς τοῦ πλαισίου, ἐπίσης, τῶν ἐνεργειῶν πρὸς βιομηχανικὴν ἀποκέντρωσιν, διὰ τὴν ὅποιαν λαμβάνονται διάφορα νομοθετικὰ μέτρα πρὸς προστασίαν τῶν ἐπαρχιακῶν βιομηχανικῶν καὶ ἐξαοφάλισιν καλυτέρας ἀποδοτικότητος τῶν ἐπενδυσόμενων κεφαλαίων.

Κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ θέρους τοῦ 1960, ἡ Ἑλληνικὴ Κυβέρνησις ἔκρινεν ἀναγκαίαν τὴν αὔξησιν τῆς παραγωγῆς γεωργικῶν λιπασμάτων. Ὁ Ὀργανισμὸς Βιομηχανικῆς Ἀναπτύξεως, ὁ ὁποῖος ἀργότερον ἀπερροφήθη ἀπὸ τὴν ἱδρυθεῖσαν Ἑλληνικὴν Τράπεζαν Βιομηχανικῆς Ἀναπτύξεως, προέβη εἰς διεθνῇ διαγωνισμόν διὰ τὴν κατασκευὴν ἐργοστασίου ἱκανοῦ νὰ παράγῃ ποσότητα 250.000 τόννων ἐτησίως θειοφωσφορικῆς ἁμμωνίας τοῦ τύπου 16-20-0. Ὑπεγράφη πρὸς τοῦτο σύμβασις τὸν Δεκεμβρίον τοῦ 1961 μετὰ τοῦ συσταθέντος ὑπὸ τῆς Ἐμπορικῆς Τραπεζῆς τῆς Ἑλλάδος καὶ τῆς Ἰονικῆς καὶ Λαϊκῆς Τραπεζῆς ὁμίλου, τοῦ ὁποίου ἡ προσφορά ἔγινεν ἀποδεκτὴ. Ὁ τραπεζικὸς αὐτὸς ὁμίλος ἀνεξήτησε τοποθεσίαν διὰ τὸ μελλοντικὸν ἐργοστάσιον ἡ ὁποία νὰ ἐξυπηρετοῖται διὰ θαλάσσης, ὁδικῶς καὶ διὰ σιδηροδρόμου, ὥστε ἡ μεταφορὰ τῶν πρώτων ὕλων καὶ λιπασμάτων νὰ διενεργηταί ὅσον τὸ δυνατόν ἐκκολώτερον· δύο τοποθεσίαι ἐπιστημάνθησαν, ἡ μία εἰς Στυλίδαν (ἐπίνειον τῆς Λαμίας, εἰς Κεντρικὴν Ἑλλάδα), ἡ ἄλλη εἰς Ἐλευθεροχώριον (πλησίον τῆς Κατερίνης). Ἀλλὰ ἡ Κυβέρνησις συνέστησε τὴν ἐπιλογὴν τῆς Νέας Καρβάλης, ἐγγύτατα τῆς Καβάλας, ἐνῷ ὥρισε τὴν Ἀμφίπολιν, εἰς τὴν κάτω κοιτᾶδα τοῦ Στρυμῶνος, διὰ τὴν ἐγκατάστασιν ἐνὸς δευτέρου ἐργοστασίου λιπασμάτων χρηματοδοτηθέντος ἀπὸ κοινοῦ παρὰ τῆς Ἑθνικῆς Τραπεζῆς τῆς Ἑλλάδος καὶ τοῦ ὁμίλου Τρacheine-Saint Gobain. Ἡ Νέα Καρβάλη καὶ ἡ Ἀμφίπολις δὲν διέθετον οὔτε τὴν ἐλαχίστην βιομηχανικὴν ὑπόδομήν. Αἱ Χημικαὶ Βιομηχανίαι Βορείου Ἑλλάδος ἠδυνήθησαν νὰ ἐγκαταλείψουν τὴν Ἀμφίπολιν διὰ λόγους βιομηχανικῆς τεχνικῆς, ὅταν ἀπεφασίσθη ἡ ἐγκατάστασις τοῦ πετρελαιοχημικοῦ συγκροτήματος Esso-Parapras εἰς Θεσσαλονίκην. Ἡ τοποθεσία τῆς Στυλίδος ἐξελέγη ἀργότερον ὑπὸ ἄλλων χρηματοδοτικῶν ὁμίλων, ὁ ὁποῖος προετοιμάζει τὴν ἱδρυσιν ἐνὸς νέου ἐργοστασίου λιπασμάτων, εὐρισκομένου ἀκόμη εἰς τὸ στάδιον τῆς μελέτης. Ἡ Ἐμπορικὴ Τράπεζα, ὁμῶς, ἐγκατέστησε τὸ ἐργοστάσιον τῆς εἰς Νέαν Καρβάλην.

Τὸ Ἐργοστάσιον Φωσφορικῶν Λιπασμάτων κατεσκευάσθη ἐπὶ ἐκτάσεως 2.500 στρεμμάτων, παρὰ τὴν θάλασσαν. Ἀπητήθησαν ὅμοι πολλὰ ὁσοβαρὰ ἐργασία ὑποδομῆς· ἐγκαταστάσεις διὰ τὴν τροφοδοτήσιν τῆς περιοχῆς διὰ ρεύματος ὑψηλῆς τάσεως, ἐκ τοῦ δικτύου¹ τῆς Δημοσίας Ἐπιχειρήσεως Ἠλε-

1. Βλέπε Μ. Signon, P.-Y. Pechoux, «L'énergie en Grèce», εἰς *L'information géographique*, ἀριθ. 3, 1967.

κτισμοῦ, παροχὴ ὕδατος διὰ βιομηχανικὴν χρῆσιν, ἐξ ἀποστάσεως 40 περίπου χιλιομέτρων, κατασκευὴ συγχρονισμένου λιμένος πρὸς ὑποδοχὴν πλοίων χωρητικότητος 35.000 τόννων καὶ ἐξοπλισμένου δι' ἐγκαταστάσεων αὐτομάτου φορτώσεως καὶ ἐκφορτώσεως· αἱ μεγάλαι αὐταὶ ἐργασίαι ἀπήτησαν συμπληρωματικὴν ἐπένδυσιν ὄψεως 200 ἑκατομμυρίων δραχμῶν, ἀντιστοιχοῦσαν εἰς τὸ 1/6 τῆς συνολικῆς ἐπενδύσεως. Αἱ ἐργασίαι ὅμως αὐταὶ ἐδημιούργησαν ὄντως τὰς ἀναγκαίας βάσεις διὰ τὴν ἐρίπτωσιν κατὰ τὴν ὁποίαν θὰ ἐγκαθίσταντο καὶ ἄλλα ἐργοστάσια πλησίον τοῦ ἐργοστασίου λιπασμάτων. Ἐν τούτοις, τὸ ἐργοστάσιον αὐτὸ, ἐνθυμίζον ἀληθὴ βιομηχανικὴν νησίδα, θὰ ἔπρεπε νὰ ἐξοπλισθῇ διὰ μονάδος παραγωγῆς ἀμμωνίας, ἡ ὁποία δύναται νὰ παράγῃ ἐτησίως 55.000 τόννους ἀνθρῶν ἀμμωνίας, μὲ νεωτάτην μέθοδον ἐξαγωγῆς διὰ πυρολύσεως (cracking) τοῦ ἀργοῦ πετρελαίου. Ἀλλὰ ἡ ἀπόσβεσις τῆς τελευταίας αὐτῆς μονάδος, ἡ ὁποία εἶναι ἐκ τῶν πλεόν συγχρόνων, θὰ ἠδύνατο νὰ ἀπαιτήσῃ χρόνον πολὺ περισσότερον τοῦ συνήθους, διότι ὑπάρχει κάποια δυσαναλογία μεταξὺ τοῦ κόστους ἐγκαταστάσεως καὶ τῆς ἐτησίας παραγωγῆς τῆς, ἡ ὁποία ρυθμίζεται μόνον ἐκ τῶν ἀναγκῶν τοῦ ἐργοστασίου λιπασμάτων. Εἰς Θεσσαλονίκην, τὸ ἐργοστάσιον Χημικῶν Βιομηχανιῶν Βορείου Ἑλλάδος λαμβάνει τὴν ἀναγκαίαν ἀμμωνίαν ἐκ τῆς μονάδος παραγωγῆς ἡ ὁποία ἐξυπηρετεῖ τὸ σύνολον τοῦ συγκροτήματος πετρελαιοχημικῶν Esso-Pappas.

Τὸ ἐργοστάσιον τῆς Νέας Καρβάλης κατεσκευάσθη μὲ τὴν βοήθειαν τῆς γαλλικῆς ἐταιρίας Compa-dec καὶ τῶν τεχνικῶν ὑπηρεσιῶν τῆς Houillères du bassin de Lorraine (Γαλλία). Περιλαμβάνει δύο μονάδας παραγωγῆς θεικοῦ ὀξέος ἡμερησίας ἀποδόσεως 800 τόννων, μίαν μονάδα φωσφορικοῦ ὀξέος ἐτησίας ἀποδόσεως 55.000 τόννων, ἐγκαταστάσεις μεταφορᾶς εἰς χυμᾶ, ἀποθηκεύσεως, συσκευασίας καὶ χημικῶν ἐργαστηρίων μελετῶν καὶ ἐλέγχου. Ἡ ἐτησία παραγωγή λιπασμάτων εἶναι δυνατόν νὰ ἀνέλθῃ εἰς 300.000 τόννους καὶ ἀπαιτεῖ τὰς ἐξῆς πρώτας ὕλας:

ἀργὸν πετρελαίον*	50.000	τόννων
σιδηρορυτίτην*	120.000	»
θειόν*	45.000	»
φωσφορικά ἄλατα*	180.000	»
σάκκους	6.000.000	τεμάχια
ἡλεκτρισμὸν	80.000.000	kWh
ὕδωρ	3.000.000	m ³
ἀέρα	160.000.000	m ³

* Πρώτα ὕλαι εἰσαγόμεναι ἐξ ὁλοκλήρου ἐκ τοῦ ἐξωτερικοῦ.
** Πρώτα ὕλαι εἰσαγόμεναι ἐν μέρει ἐκ τοῦ ἐξωτερικοῦ.

Ἡ παραγωγὴ αὐτῆς λιπασμάτων, ἡ ὁποία ἀντιπροσωπεύει τὸ 1/3 τῆς συνολικῆς ἐλλληνικῆς παραγωγῆς, διατίθεται εἰς τὴν ἀγορὰν κυρίως μέσῳ τῆς Ἀγροτικῆς Τραπεζῆς τῆς Ἑλλάδος. Ἡ ἀξία τῆς ἀνέρεχεται κατ' ἔτος εἰς 17,5 ἑκατομμύρια δολларίων· ἀλλὰ ἡ πραγματοποιουμένη χάρις εἰς αὐτὴν τὴν παρα-

γωγὴν οἰκονομία εἶναι κατωτέρα τοῦ ἀναφερθέντος ποσοῦ, διότι πρέπει νὰ ἀφαιρεθῇ ἐξ αὐτοῦ, πέραν τῆς ἐξοφλήσεως τῶν εἰσαχθέντων μηχανημάτων, ἡ τιμὴ τῶν διπλωμάτων εὑρεσιτεχνίας καὶ ἡ ἀμοιβὴ τῶν ξένων ἐπιχειρήσεων αἱ ὁποῖαι εἰργάσθησαν διὰ τὴν ἐγκατάστασιν τῶν μηχανημάτων, ἡ ἀξία τῶν εἰσαγομένων πρῶτων ὕλων καὶ ἡ ἀξία μέρους τοῦ ἡλεκτρισμοῦ ὁ ὁποῖος παράγεται χάρις εἰς τὰ κεφάλαια ἢ εἰς τὰ εἰσαγόμενα βιομηχανικὰ ἀγαθὰ.

Τὸ ἐργοστάσιον τῆς Νέας Καρβάλης ἔχει σημαντικῶς μεταβάλλει τὴν μορφήν τῆς βιομηχανίας εἰς τὴν περιοχὴν τῆς Καβάλας. Διὰ πρώτην φοράν ἡ βιομηχανία ἀποχωρίζεται ἀπὸ τὴν πόλιν: ἡ Καβάλα, ὅπου καὶ αὐταὶ αἱ ὁδοὶ ἔχουν συχνὰ τὴν ὁσμὴν τῶν φύλλων τοῦ καπνοῦ, παραμένει μακρὰν τῶν ἀναθυμιάσεων τοῦ νέου ἐργοστασίου: διὰ πρώτην φοράν ἐπίσης ἐν μόνον ἐργοστάσιον ἀπασχολεῖ πλήρως ἄνω τῶν χιλιῶν ἀτόμων. Ὅσον ἀφορᾷ εἰς τοὺς ἐργάτας, δὲν εἶναι ὅλοι ἄσδοι: τὸ ἥμισυ τοῦ ἀριθμοῦ τῶν κατοικεῖ ἀκόμη εἰς χωρία εὐρισκόμενα ὀλιγώτερον ἢ περισσότερον πλησίον, ἐν ἀναμονῇ οἰκοδομήσεως ἐργατικοῦ οἰκισμοῦ. Ἡ ἐργασία εἰς τὸ ἐργοστάσιον προσέλαβε νέον χαρακτῆρα: ἡ συστοιχία τῶν κλιβάνων, ὁ πύργος πυρολύσεως, ἡ μεγάλη αἶθουσα ἀποθηκεύσεως, ἡ χρησιμοποίησις τῶν κυλιόμενων ταινιῶν διὰ τὰς μεταφορὰς εἰς χυμᾶ, ἡ ἀνάρτησις κανονισμῶν ἀσφαλείας προσδίδουν εἰς αὐτὸ διαστάσεις αἱ ὁποῖαι ἀπουσάζουσιν ἀπὸ τὴν ἐπεξεργασίαν τοῦ καπνοῦ, ἐνῷ ὁ ἀκριβὴς καθορισμὸς τῆς ἐργασίας ἐκάστου, ἡ δργάνωσις τριῶν ὀκταώρων (βάρδιες) καὶ ἡ συνεχὴς κίνησις τῶν αὐτοκινήτων μεταξὺ τῶν ἐργοστασίων καὶ τῶν χωρίων, εἰς ἀκτῖνα 35 χιλιομέτρων, ἐπιβάλλουν νέον ρυθμὸν. Εἰς ἐργατικὸς πληθυσμὸς διαμορφοῦται καὶ ἔχει ἀρχίσει νὰ ἀποκτῇ τὴν επαγγελματικὴν του εἰδικεύσιν κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς κατασκευῆς καὶ τῆς ἐνάρξεως λειτουργίας τοῦ ἐργοστασίου, καθὼς καὶ ἀπὸ τὰς ἐπαφὰς του μὲ Γάλλους, Ἰταλοὺς, Γερμανοὺς καὶ ἄλλους τεχνικοὺς οἱ ὁποῖοι ἐπεφορτίσθησαν μὲ τὴν ἐγκατάστασιν ὀρισμένων μηχανημάτων.

Παρὰ τὴν ὑπαρξιν χρονίας ἀνεργίας εἰς Καβάλαν καὶ παρὰ τὴν προκαλουμένην ἐξ αὐτῆς μετανάστευσιν, ἡ προσέλκυσις τῶν ἀπαραιτητῶν διὰ τὴν λειτουργίαν τοῦ ἐργοστασίου ἐργατικῶν χειρῶν δὲν ἦτο ἡ εὐκολωτέρα ὑπόθεσις κατὰ τὴν περίοδον ἐνάρξεως λειτουργίας τοῦ ἐργοστασίου. Τὸ πλεῖστον τῶν ἀνέργων τῆς Καβάλας οὐδεμίαν, πράγματι, ἐπαγγελματικὴν μόρφωσιν ἢ βιομηχανικὴν ἐμπειρίαν διαθέτει: εἰς τὸ ἐρωτηματολόγιον τοῦ γραφεῖον διὰ τὴν πρόσληψιν ἐργατῶν εἰς τὸ ἐργοστάσιον πολλοὶ ὑποψήφιοι ἀπαντοῦν, ὥς εἰς χωρικὸς ἡλικίας 60 ἐτῶν γεννηθεὶς εἰς Μικρὰν Ἀσίαν, ὅτι ἡ κυρία τῶν ἐιδιότητων εἶναι ἡ γεωργία. Δὲν ἐκπληττόμεθα ἐπομένως ἐκ τῆς διαπιστώσεως ὅτι οἱ κάτοικοι τῆς Καβάλας καὶ τῆς γειτονικῆς ὑπαίθρου ἀποτελοῦν τὴν μεγάλην πλειονότητα μεταξὺ τῶν χειρωνακτῶν καὶ ὅτι τὸ πο-

σοστόν των ελαττούται μεταξύ των βιομηχανικών εργατών, των χειριστών, των τεχνικών· πλην ενός νεαρού χημικού μηχανικού με σπουδές εις Ἑλβετίαν, οὐδείς ἐκ τοῦ ἀνωτέρου προσωπικοῦ κατάγεται ἐκ Καβάλας: αἱ Ἀθήναι, ἡ Θεσσαλονίκη, οἱ Ἕλληνες ἐξ Αἰγύπτου ἔχουν ἐπανδρώσει τὰς θέσεις τῆς κατηγορίας αὐτῆς. Ἡ δημιουργία νέων ἀπασχολήσεων ἐντὸς συγχρόνων ἐργοστασίων ἐγκατεστημένων ἐπὶ τόπου δὲν δύναται λοιπὸν νὰ δώσῃ λύσιν εἰς ὅλα τὰ προβλήματα τῆς ἀνεργίας, ὅταν ἀπαιτῆται ἐπαγγελματικὴ εἰδίκευσις: ἡ ἐκστρατεία διὰ τὴν ἐπ'ἀνδρῶσιν τοῦ ἐργοστασίου τῆς Νέας Καρβάλας ἐπεξετέθη εἰς ὅλην τὴν Ἑλλάδα πρὸς ἀνέυρεσιν τῶν ἐπαγγελματιῶν ἐργατῶν καὶ τῶν ἀπαιτῶν τεχνικῶν.¹

Ἡ ἐγκατάστασις ὁμοῦ τῶν ἐργοστασίων οὐδεμίαν μεταβολὴν ἐπέφερεν εἰς τὸ μεταναστευτικὸν ρεῦμα: ἐπεδιώχθη ἡ προσέλκυσις τῶν Ἑλλήνων ἐργατῶν οἱ ὅποιοι εἶχαν ἀναχωρήσει διὰ Γερμανίας καὶ ἰδιαιτέρως ἐκεῖνων οἱ ὅποιοι δυνατόν νὰ εἶχον ἀποκτήσει ἐκεῖ ἱκανοποιητικὴν εἰδίκευσιν: ἀλλὰ ἀπὸ τῆς πλευρᾶς αὐτῆς ὁ ἀριθμὸς τῶν ὑποψηφίων δὲν ἦτο ἀξιόλογος καὶ ἡ νοσταλγία τῆς πατρίδος, ἡ ὁποία συχνὰ ἀναφέρειται μεταξύ τῶν λόγων ἐπιστροφῆς, σπανίως ὑπερίσχυε τοῦ δελγίτρου τῶν προσφερομένων ὑψηλῶν μισθῶν εἰς δυτικὴν Εὐρώπην: τὸ ἐργοστάσιον ἀπασχολεῖ τρεῖς ἢ τέσσαρες μόνον ἐργάτας ἐπανεληθόντας ἐκ Γερμανίας, τίθηται δὲ τὸ ἐρώτημα ἐὰν μεταξύ τῶν ἐργατῶν τοῦ ἐργοστασίου ὁ ἀριθμὸς τῶν ὑποψηφίων μεταναστῶν δὲν εἴναι, ἀντιθέτως, μεγάλυτερος.

Τὸ νέον ἐργοστάσιον, τέλος, δὲν εἶναι ἐξ ἐκεῖνων τὰ ὁποῖα δύναται νὰ ἐπιφέρουν σημαντικὰ πολλαπλασιαστικὰ ἀποτελέσματα: αἱ πρώται τὸν ὕαι ἐρχονται διὰ θαλάσσης, τὰ ἀνταλλακτικὰ διὰ τὰς μηχανάς του εἰσάγονται ἐκ τοῦ ἐξωτερικοῦ, ἡ παραγωγή τὸν διατίθεται εἰς τὴν ἀγορὰν μέσφ τῆς Ἀγροτικῆς Τραπεζῆς τῆς Ἑλλάδος· δὲν δικαιολογεῖ λοιπὸν τὴν δημιουργίαν *συμπληρωματικῶν* βιομηχανιῶν: ἐὰν ἐγκατασταθῶν ἄλλα ἐργοστάσια ἐντὸς τῆς βιομηχανικῆς ζώνης ἡ ὁποία παραμένει ἐλευθέρᾳ πλησίον τοῦ ἐργοστασίου λιπασμάτων, εἶναι δυνατόν νὰ ἀνέκουν τόσον εἰς ἄλλους κλάδους ὅσον καὶ εἰς τὴν χημικὴν βιομηχανίαν. Ἡ δημιουργία ἐργαστηρίου κατασκευῆς σάκκων, ἀπαραιτήτων διὰ τὴν συσκευασίαν τῶν λιπασμάτων, δὲν θὰ ἀντιπροσώπευε, ἐν πάσῃ περιπτώσει, ἀξιόλογον ὄγκον ἀπασχολήσεως. Ἐπὶ τοῦ παρόντος, ἐὰν ἐξετάσωμεν τὸν συνολικὸν μόνον ὄγκον τῶν δημιουργηθεισῶν ἀπασχολήσεων καὶ χωρὶς νὰ λάβωμεν ὑπ' ὄψιν τὸ γεγονός ὅτι ἡ παραγωγή τῶν λιπασμάτων ἀπασχολεῖ νεαρὰς ἐργατι-

κὰς χεῖρας (ἄρρενες 96%), ἐνθ' εἰς τὸν κατ'ὸν ἀπασχολοῦνται μεγαλύτεραι ἡλικίαι (θῆλεις 80%), δυνάμεθα νὰ παρατηρήσωμεν ὅτι ἡ δημιουργία τοῦ ἐργοστασίου φωσφορικῶν λιπασμάτων ἔχει ἁπλῶς ἀντισταθμίσει ἐπὶ τοπικῷ ἐπιπέδῳ τὴν μεταφορὰν δραστηριοτήτων ἀπὸ Καβάλας εἰς Θεσσαλονίκην. Εἰς τὸ μέλλον, ὁ ρόλος του θὰ αὐξηθῇ, δεδομένου ὅτι ἐργοστάσιον ὡς αὐτὸ καθίσταται ἀναγκαῖος ἐστὶ μορφώσεως βιομηχανικῶν ἐργατικῶν χειρῶν.

Εἶναι ἡ πρώτη φορά, ἀπὸ μακροῦ, κατὰ τὴν ὁποίαν οἰκονομικὸν γεγονός εἰς τὴν Καβάλαν δὲν σημαίνει ἐπίτασιν τῆς παρακμῆς. Καίτοι περισσότερον συνέβαλεν εἰς τὴν σταθεροποίησιν τῆς θέσεως τῶν χωρικῶν ἐργατῶν παρά εἰς τὴν ἀνακούφισιν τῆς ἀστικής ἀνεργίας, ἡ κατασκευὴ ἐνὸς συγχρόνου ἐργοστασίου δεικνύει ὅτι ἡ ἀνεργία αὐτὴ δύναται μελλοντικῶς νὰ ζητήσῃ ἐκεῖ μίαν λύσιν ἀντὶ νὰ καταφεύγῃ εἰς τὴν *ἀγροτικὴν ἔξοδον*, εἰς τὰ ἐργατὰ τῶν ὁδοκατασκευῶν καὶ εἰς τὴν μετανάστευσιν πρὸς τὰ ἐργοστάσια τοῦ ἐξωτερικοῦ.

Παρά τὴν σοβαρότητα τῆς ἐποχικῆς ἀνεργίας καὶ τὴν ἄνισον κατανομήν τῆς προσφορᾶς ἐργασίας μεταξύ ἀνδρῶν καὶ γυναικῶν, ἡ Καβάλα δύναται νὰ ἐπωφεληθῇ μιᾶς ἀνανεωτικῆς κινήσεως. Ἡ παρουσία μεγάλου συγχρόνου ἐργοστασίου δίδει νέαν ἀξίαν εἰς τὰς σχέσεις μεταξύ πόλεως καὶ ὑπαίθρου: ἡ διανομὴ τῶν λιπασμάτων εἶναι δυνατόν νὰ δημιουργήσῃ νέον δίκτυον σχέσεων μεταξύ Καβάλας καὶ τῆς ζώνης ἐπὶ ῥίχτης τῆς. Ἀλλὰ ἐως τότε αἱ μόναι νοηταὶ ἀνανεώσεις ἐξαρτῶνται ἀπὸ ἐξωτερικοὺς παράγοντας. Ἡ μετανάστευσις συνετέλεσεν εἰς τὴν ἐλάττωσιν τῆς μάζης τῶν ἀνέργων. Ἡ μετανάστευσις πείσης καὶ τὰ γερμανικὰ μάρκα, τὰ ὁποῖα αὐτὴ θέτει εἰς κυκλοφορίαν, προεκάλεσαν, κατὰ τὸ 1966, τὸν πολλαπλασιασμὸν τῶν καταστημάτων ἠλεκτρικῶν σκευῶν οἰκιακῆς χρήσεως εἰς τὴν πόλιν: εἰς τὴν θέσιν ἐνὸς καφενεῖου τοῦ κέντρου τῆς πόλεως ἐκτίθενται τώρα ἠλεκτρικὰ ψυγεῖα, πλυντήρια καὶ μεγάλη ποικιλία σκευῶν οἰκιακῆς χρήσεως· ἐπιμόρφωσις καὶ ἄνοδος τοῦ μέσου βιοτικῷ ἐπιπέδῳ συνεργοῦν ἀσφαλῶς εἰς τὴν δημιουργίαν ὑψηλῆς καταναλώσεως τῶν προϊόντων αὐτῶν. Ὁ ἐξοπλισμὸς τῆς πόλεως μεταμορφῶται. Ἡ ἀστική κοινωνία βραδέως ἐξελίσσεται. Ἀλλὰ ἡ πλειονότης τῶν προβλημάτων παραμένει, ὥρισμα δὲ προβλήματα θὰ ἦτο δυνατόν νὰ ἀναζωογονηθοῦν διὰ τῆς ἀνόδου μιᾶς τάξεως ἐργατῶν χωρικῶν προσκεκολλημένων εἰς τὸ νέον ἐργοστάσιον, διὰ τὸ ὁποῖον ὑπάρχει ὑποψία ὅτι δὲν εἶναι περισσότερον τῶν ἄλλων ἐργοστασίων ἱκανὸν νὰ θεωρηθῇ ὅλα τὰ κακὰ ἔχοντα μίαν καθυστερημένην περιοχῆς. Ἡ Μεσόγειος εἶναι πλήρης παραδειγμάτων τοιούτων ἐμβολιασμῶν, οἱ ὅποιοι δὲν ἠδυνήθησαν πάντοτε νὰ ἀναγεννήσουν τὸν ἱστὸν τῶν γηρασμένων παραδοσιακῶν οἰκονομιῶν.

1. Ἀναλόγως παρατηρήσεις ἐσημείωσα καὶ ἄλλαξοφ. Bléaux P.-Y. Péchoux, «Des bauxites du Parnasse à l'Aluminium de Grèce. Un exemple d'industrialisation ponctuelle dans une montagne méditerranéenne», εἰς *Bulletin de l'Association de géographes français*, ἀριθ. 348-349, 1966.